

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra ruského jazyka a literatury

Bakalářská práce

Obraz pravoslaví v románu Vzkříšení L.N. Tolstého

Vypracoval: Bc. Lenka Mráčková
Vedoucí práce: doc. PaedDr. Zdeňka Matyušová, Ph.D.

České Budějovice 2014

Oddělení ruského jazyka a literatury
Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice

Obraz pravoslaví v románu Vzkříšení L.N. Tolstého

Tématem bakalářské práce je Obraz pravoslaví v románu Vzkříšení L. N. Tolstého. Právě tento román je stavebním kamenem práce a předlouhou pro zpracování daného tématu, které si autorka zvolila na základě vlastní četby. Román Vzkříšení je dílem osudovým, a to hned z několika důvodů. Stal se otevřenou výpovědí o carském absolutismu 2. poloviny 19. stol., mistrovským způsobem syntetizoval autorovu celoživotní filozofii, stal se příčinou jeho vyloučení z církve a byl také posledním románem před jeho smrtí. Práce je rozdělena do dvou větších kapitol, první shrnuje biografická data a životní události autora, přibližuje jeho prozaickou tvorbu, jeho vztah k víře a církvi, zabývá se také jeho nejdůležitějšími filozofickými postoji a shrnuje důležitá fakta o postavení pravoslavné církve v Rusku v 2. pol. 19. stol. Druhá kapitola je pak věnována podrobné analýze románu Vzkříšení podle zadaného tématu.

Vedoucí bakalářské práce: doc. PaedDr. Zdeňka Matyušová, Ph.D.

Department of Russian Language and Literature Pedagogical Faculty,
University of South Bohemia, České Budějovice

The Picture of Orthodoxy in the Novel Resurrection by L.N. Tolstoy

The theme of the thesis is The Picture of Orthodoxy in the Novel Resurrection by L.N. Tolstoy. This novel is the main source and template of the work for processing of the topic, which was selected by author based of her own reading. The novel Resurrection is the fatal work for many reasons. It became a fatal termination of tsarist absolutism in the second half of the 19th century, synthesized masterful manner author's life philosophy, became the cause of author's excommunication and it was also the last novel before his death. The work is divided into two major parts, the first summarizes the biographical data and life events of the author, outline his prosaic creation, his relationship to the religion and denomination, it also deals with his most important philosophical attitude and summarizes important facts about the status of the Orthodox Church in Russia in the second half of 19th century. The second chapter is devoted to a detailed analysis of the novel Resurrection according to the specified topic.

Leaded of the bachelor thesis: doc. PaedDr. Zdeňka Matyušová, Ph.D

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě - v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce.

Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 2. května 2014

Bc. Lenka Mráčková

.....

Poděkování

Děkuji paní doc. PaedDr. Zdeňce Matyušové, Ph.D. za rady, jež mi poskytovala při vytváření bakalářské práce.

OBSAH

Úvod	8
1. Život L.N. Tolstého	9
1.1 Prozaická tvorba L.N. Tolstého.....	13
1.2 Pedagogická tvorba L.N. Tolstého.....	17
1.3 L.N. Tolstoj – víra a církev.....	18
1.4 Filozofický odkaz L.N. Tolstého.....	21
2. Postavení pravoslavné církve na konci 19. stol. v Rusku	23
2.1. Křesťanské sekty – fenomén rozkolnictví.....	24
3. Analýza románu dle zadání	27
3.1. Obsah románu Vzkříšení.....	27
3.2. Pravoslavná liturgika obecně.....	30
3.2.1 Ústřední pravoslavná dogmata.....	30
3.2.2 Pravoslavná bohoslužebná liturgie.....	33
3.2.3 Bohoslužebné předměty a nádoby.....	36
4. Pravoslavná liturgika v románu Vzkříšení	38
4.1 Porovnání bohoslužeb v románu Vzkříšení.....	41
4.2 Další kritika pravoslavné církve v románu Vzkříšení..	42
Závěr	44
Резюме	45
Použitá literatura	46
Dokumentární přílohy	49

„Když tě napadne, že všechno to, co jsi si myslel o Bohu, je převrácené a žádný Bůh není, nestrachuj se nad tím. Stává se to každému. Nemysli si však, že tvoje nevěra pochází z toho, že Bůh neexistuje, protože když už nevěříš v Boha, ve kterého jsi dříve věřil, je to proto, že ve tvé víře bylo něco pochybného a musíš se víc snažit lépe pochopit to, co nazýváš Bohem. Když divoch přestane věřit ve svého dřevěného Boha, neznamená to, že Bůh neexistuje, ale jen to, že není ze dřeva.“

(L.N.Tolstoj)

„Tedy přistoupiv k němu Petr, řekl: Pane, kolikrát zhřeší proti mně bratr můj, a odpustím jemu? Do sedmi-likrát? I dí mu Ježíš: Nepravím tobě až do sedmikrát, ale až do sedmdesátikrát.“

(Matouš, kap. VXIII, verš 21,22)

Úvod

Román Vzkříšení L. N. Tolstého je jedním ze tří velkých románů z pera Lva Nikolajeviče Tolstého. Přestože Vojna a mír či Anna Karenina patří mezi největší světově uznávaná díla spisovatele, román Vzkříšení je dílem osudovým, a to hned z několika důvodů. Stal se otevřenou výpovědí o carském absolutismu 2. poloviny 19. stol., mistrovským způsobem syntetizoval autorovu celoživotní filozofii, stal se příčinou jeho vyloučení z církve a byl také posledním románem před jeho smrtí. Po roce 1879 se L.N. Tolstoj vzdal autorského práva na všechna svá díla s přesvědčením, že jeho tvorba má posloužit všem, avšak na román Vzkříšení si autorská práva ponechává a finanční výtěžek věnuje na podporu emigrace náboženského uskupení duchoborců do Kanady. Četné cenzury však způsobily, že román Vzkříšení byl vydán až roku 1936, tedy 26 let po jeho smrti.

Tématem bakalářské práce je Obraz pravoslaví v románu Vzkříšení L. N. Tolstého. Právě tento román je stavebním kamenem práce a předlouhou pro zpracování daného tématu, které jsem si zvolila na základě vlastní četby. Na základě úryvků z románu se pokusíme zachytit typické znaky pravoslavné bohoslužebné liturgie a dále jak autor nazíral na postavení církve ve společnosti, a nakolik se shodují s jeho pohledem na fungování společnosti.

Práci rozdělíme do dvou větších kapitol, v první shrneme biografická data a životní události autora, dále představíme jeho prozaickou tvorbu, přiblížíme jeho vztah k víře a církvi, zmíníme také jeho nejdůležitější filozofické postoje a shrneme si důležitá fakta o postavení pravoslavné církve v Rusku v 2. pol. 19. stol. Druhá kapitola se pak bude věnovat podrobné analýze románu Vzkříšení podle zadaného tématu.

Jakým způsobem autor v románu popisuje pravoslavnou liturgii? Jak významnou hrála roli v tehdejší společnosti? Jak nazírá na církev a duchovenstvo na pozadí životních osudů Něchljudova a Jekatěřiny Maslovové? Najdeme v románu konkrétní pravoslavná dogmata, na základě kterých církev podle Tolstého manipulovala s věřícími? Odpovědět na tyto a další otázky je cílem této práce.

1. Život L.N. Tolstého

L. N. Tolstoj se narodil 9. září 1928 v Jasné Poljaně v Tulské gubernii. Po otcově linii mezi jeho předky patřil P. A. Tolstoj, jenž byl jedním z prvních v Rusku, jemuž byl udělen knížecí titul (spolubojovník Petra I.). Otec spisovatele N. I. Tolstoj byl účastníkem Velké vlastenecké války r. 1812. Po matčině linii náležel L.N. Tolstoj k rodu Valkonských a také byl stejnou rodovou větví svázán s knížecím rodem Gorčakových, Trubeckých a jiných a dokonce i s A.S.Puškinem.

L.N. Tolstoj se narodil jako čtvrté dítě. Nebyly mu ještě ani dva roky, když jeho matka zemřela při porodu jeho sestry při porodní horečce. Chlapci bylo 9 let, když ho otec vzal poprvé do Moskvy. Ta udělala na chlapce veliký dojem. Ve své dětské povídce *Kreml* ji nazývá „největším a nejlidnatějším městem Evropy, jehož hradby byly svědky porážky a studu Napoleonových vojsk.“¹ Brzy nato zemřel L.N. Tolstému otec, což přivedlo mladého talentovaného chlapce do nové etapy jeho života, kdy se ve svých devíti letech stal sirotkem. Vychovatelkou dětí byla vzdálená příbuzná rodiny T. A. Jergolská, později si děti osvojila teta po jejich otci, hraběnka A.M. Osten-Saken a po její smrti se L.N. Tolstoj spolu se svou sestrou a třemi bratry odstěhoval do Kazaně, kde o ně pečovala sestra jejich otce P. I. Jušková. Zde také v letech 1844 -1847 studoval na kazaňské univerzitě filologickou, později právnickou fakultu, do té doby měl pouze soukromého učitele, francouzského guvernanta. Studia však nedokončil. Studium na univerzitě ho nenaplňovalo, měl své vlastní studijní záměry, a to především historii. I to může být jedna z příčin, proč studia na univerzitě nedokončil. „Učil se turecky a tatarsky, v dospělosti ovládal francouzštinu, němčinu a angličtinu, četl v italštině, polštině, češtině a v srbštině, uměl řečtinu, latinu, ukrajinštinu, tatarštinu a církevní slovenštinu, učil se hebrejštinu, turečtinu, holandštinu, bulharštinu a další jazyky.“² V této době začal psát také svůj deník, jehož první zápis je datován k 17.3. 1847 a v jehož psaní pokračuje celý svůj život.

Následně opouští Kazaň a vrací se do rodné Jasné Poljany, kde mu byly přiděleny pozemky po zesnulém otci. O zrušení nevolnictví se Tolstoj dozvídá v době, kdy cestuje po státech Evropy a ihned se vrací zpět domů. Zde zastupuje rolnický lid a hájí jeho zájmy před šlechtou i vládou. Celý život byl však proti boji za zlepšení podmínek revolucí.

„Žádati po vládě, aby postoupila svou moc, nemůžeme, nepostoupí jí. Zbývá jedno z dvojího: buď ničit vládní osobnosti, zavést vraždy, teror, aby se vláda rozprchla, a pak by nastoupila anarchie; nebo potřebujeme sebezdonalování každého jednotlivce. A jen druhý prostředek jest účinný. Lidé vidí, jak vláda lidmi vládne pomocí vnějších prostředků, násilím se domáhá svých cílů, dělá co chce; lidé podléhají nákaze, chtějí stejnou cestou násilí dojíti brzkých a blahodárných výsledků. Ale to je stejně nemožné, jako je nemožné přesazovati velké stromy tím, že je porážíme, malé stromky nutno přesazovati, pak se jistě ujmou.....“

¹ Русские писатели. Библиографический словарь Том II, 1990, Cit. podle: topreferat.znate.ru, s.1

² Tamtéž, s.1

...Lidé zhrdají přirozeným, nejmocnějším prostředkem, jak zlepšiti život: svým osobním zdokonalením... Vstupující do vládních zařízení lidé ztrácejí svou důstojnost, podrobují se jistým požadavkům. Je však třeba především zachovati svou důstojnost, uchovati svou svobodu. Souditi nebudu, zabíjeti nebudu, daně platiti nebudu. Je třeba pohotovosti k oběti. Člověk musí konati svou povinnost a bude-li ji konati, nepřemýšleje o následcích, o dosažení viditelných blízkých cílů vnějších reforem, vytváří se samo sebou, čeho je třeba.“³

Roku 1851 se vydává jako dobrovolník na Kavkaz, kde se účastnil vojenských akcí. Stal se junkerem a později se stal nižším důstojníkem. Zůstává zde celé čtyři roky. Po návratu z Kavkazu byl Tolstoj poslán do dunajské armády, kde bojoval proti Turkům. V roce 1854 byl přeložen na Krym, kde se zúčastnil obrany Sevastopolu. Za obranu Sevastopolu byl několikrát vyznamenán, byl mu udělen „Řád sv. Anny“, medaile „Za obranu Sevastopolu 1854-1855“, „Na památku války 1853-1856“ a „Na památku 50. výročí obrany Sevastopolu.“ Z dopisu bratrovi víme, že se této akce zúčastnil z vlastenectví, které bylo v Tolstém hluboko zakořeněno. Po výslužbě se vydal na svou první cestu do ciziny, která trvala půl roku. Byl ve Francii, Švýcarsku, severní Itálii a Německu. V roce 1860 odjíždí Tolstoj do ciziny podruhé.

„V mládí Tolstoj prožil snad vše, co mohl dát život bohatému, mladému a inteligentnímu důstojníkovi. Později toho litoval a byl velmi nespokojený se svým životem. Proto se oddal studiu Nového Zákona, ve kterém hledal útěchu. Ke svému učení tedy Tolstoj dospěl naprosto individualisticky, bez cizí pomoci. To svědčí o osobním zrání Tolstého o přerodu jeho osobnosti, který byl ovlivněn jak brzkým odchodem jeho rodičů, tak válečnými událostmi na Krymu, kdy ho tížila otázka svého bytí a lidské existence.“⁴ Cituji jeho zápis z 6.ledna 1903: „Nyní cítím pekelná muka: vzpomínám na všechnu tu ohavnost svého dřívějšího života a ty mi nedají pokoj a zkracují mi život. Obyčejně člověk lituje toho, že si po smrti neuchová žádné vzpomínky. Jaké je to štěstí, že to není možné! Jaká by to byla muka, jestli bych si v tomto životě pamatoval vše špatné, co jsem udělal ve svém životě! A jestli vzpomínat to dobré, je třeba nezapomínat ani na to špatné. Jaké to je štěstí, že vzpomínky odcházejí se smrtí a zůstává jen jedno vědomí – vědomí, které zahrnuje jakýsi širší pohled na dobré a zlé jako na složenou rovnici, která má jednoduché řešení, $x =$ pozitivní nebo negativní, velké nebo malé veličině.“⁵

V roce 1862 se Tolstoj oženil se Soňou Andrejevnou Berovou. Manželství bylo šťastné, Tolstoj považoval rodinu za největší štěstí v životě člověka a v této době jsme také svědky jeho nejplodnější literární tvorby, v této době napsal svá vrcholná díla *Vojnu a Mír* a *Annu Kareninu*. Na druhou stranu mu rodinný život přinesl mnohé starosti hlavně s finančním zajištěním rodiny. Nejraději by se vzdal veškerého majetku a přežíval jen s nejpotřebnějšími věcmi k životu, ale vzhledem k rodině s třinácti dětmi si to nemohl dovolit. Roku 1881 se Tolstoj přestěhoval s rodinou z Jasně Poljany do Moskvy, aby mohl spolu s ženou zajistit lepší vzdělání svým dětem. Na přelomu 70. a 80. let 19. stol. Tolstoj vede úvahy o tehdejší podobě církve jakožto instituce, která není schopna člověku přiblížit Boha. Stejně tak se stavěl i ke státní a soudní moci, která dle jeho přesvědčení zneužívala prostých lidí pro svůj vlastní prospěch. Nejraději by se vzdal

³ Makovický, D. Jasnopoljanské zápisky I. Dostupné z: www.zlatyfond.sme.sk

⁴ Tesařová, M. Estetika L.N. Tolstého, Brno 2010

⁵ Бирюков П.И. Биография Л.Н.Толстого

veškerého majetku a nechal si jen minimum pro přežití. V letech 1891, 1893 a 1898 se Tolstoj pomáhal hladovějícím, sám navštěvoval nemocné, zřizoval jídelny a organizoval sbírky a píše články. Sám Tolstoj žil prostým až asketickým způsobem života, a to hlavně v posledních letech svého života. Nosil prosté oblečení, neobklopoval se zbytečnými věcmi, žil v prosté venkovské světnici, byl vegetarián. V mládí se aktivně věnoval hudbě, jeho oblíbených hudebním skladatelem byl J. S. Bach, sám hrál na klavír a dokonce složil jeden valčík.

Duševní rozpolcenost a hledání nové cesty k Bohu přivedly Tolstého k odchodu z Jasně Poljany na sklonku jeho života., kdy převedl veškerý majetek na svou manželku a bez rozloučení opustil svoji rodinu. Už od r. 1909 se v jeho denících objevují poznámky o tom, že musí bez prodlení opustit svůj domov. 10. listopadu 1910 se rozhodl toto naplnit, vzdát se rodinného života a po vzoru duchoborců, jež léta duchovně i finančně podporoval, odejít do samoty a dožít život v chudobě a tichosti. Jestli tehdy zamířil mezi tuto sektu, nebo jestli se rozhodl strávit zbytek svého života někde jinde, není dodnes potvrzeno ani vyvráceno. Bohužel, ani k jednomu nedošlo, neboť zemřel 20. listopadu 1910 ve svých dvaosmdesáti letech v budově železniční stanice Astapovo, kdy byl nucen přerušit cestu kvůli vysokým horečkám, neboť byl při cestě třetí třídou nakažen zápallem plic. Podle spekulací mířil na Kavkaz za duchoborci, což byla jedna z mnoha sekt pravoslavné církve, která vznikla v 18. stol. a v průběhu 19. stol. získávající mnohé přívržence. Citujeme dopis L.N. Tolstého jeho ženě:

„1910 г. Октября 28. Ясная Поляна.

Отъезд мой огорчит тебя. Сожалею об этом, но пойми и поверь, что я не мог поступить иначе. Положение мое в доме становится, стало невыносимым. Кроме всего другого, я не могу более жить в тех условиях роскоши, в которых жил, и делаю то, что обыкновенно делают старики моего возраста: уходят из мирской жизни, чтобы жить в уединении и тиши последние дни своей жизни.

Пожалуйста, пойми это и не ездь за мной, если и узнаешь, где я. Такой твой приезд только ухудшит твоё и моё положение, но не изменит моего решения. Благодарю тебя за твою честную 48-летнюю жизнь со мной и прошу простить меня во всем, чем я был виноват перед тобой, так же, как и я от всей души прощаю тебя во всем том, чем ты могла быть виновата передо мной. Советую тебе помириться с тем новым положением, в которое ставит тебя мой отъезд, и не иметь против меня недоброго чувства. Если захочешь что сообщить мне, передай Саше, она будет знать, где я, и перешлет мне, что нужно; сказать же о том, где я, она не может, потому что я взял с нее обещание не говорить этого никому.

Лев Толстой.

28 октября.

Собрать вещи и рукописи мои и переслать мне я поручил Саши.“⁶

Pohřeb se konal v Jasné Poljaně v lese na místě, které Tolstoj sám určil, bez přítomnosti ruské pravoslavné církve, která ho roku 1901 exkomunikovala. Ani sto let po jeho smrti pravoslavná církev svoje rozhodnutí nezměnila, dodnes je tedy L.N. Tolstoj považován církví za kacíře a nevěrníka. V Odpovědi Synodu L.N. Tolstoj potvrzuje rozpor s církví, když vysvětluje rozpor mezi dogmaty církve a jeho vlastním přesvědčením:

„Skutečnost, že jsem se zřekl církve, která sama sebe nazývá pravoslavnou, je pravdivá. Avšak nezřekl jsem se ji proto, že jsem se zřekl Hospodina, ale naopak proto, že si celou silou své duše přeji sloužit mu.“ A dále pokračuje: *“Usnesení Synodu má vůbec mnoho nedostatků. Je neoprávněné nebo úmyslně dvojsmyslné, je svévolné, neodůvodněné, nepravdivé a dále obsahuje pomluvu a podněcuje ke zlým pocitům a činům.”*⁷

⁶ Собрание сочинений 1978-1985.Том X, Cit.podle: wikipedia.org: Лев Николаевич Толстой

⁷ Толстой, Л.Н. Ответ Синоду, Cit.podle: wikipedia.org: Лев Николаевич Толстой

1.1. Prozaická tvorba Lva Nikolajeviče Tolstého

Počátky tvorby tohoto představitele vrcholného realismu se dají datovat k roku 1850, kdy se vrátil z Kazaně do Jasně Poljany, kde mu byl přidělen vlastnický podíl po otci. Pokud bychom měli přiblížit společensko-kulturní situaci, do literatury Tolstoj aktivně vstupuje v době, kdy Rusko prohrálo v Krymské válce a následně umírá car Mikuláše I. Tyto události na jedné straně odhalily zaostalost a slabost carského režimu, na druhé straně dávaly literatuře 2. pol. 19. stol. možnost tlumočit změny ve společnosti. V listopadu 1855 Tolstoj přijel do Petrohradu, kde působil uvnitř kruhu literátů „Sovremenik“, jehož členy v té době byl i Někrasov, Turgeněv, Gončarov nebo Ostrovskij. Byly do něj vkládány velké naděje, bylo na něho pohlíženo jako na vycházejícího talentovaného spisovatele. Tolstoj však do spolku nikdy nezapadl, cítil se v tomto prostředí spíše jako cizinec, jak poté sám popsal: „*Tito lidé se mi zprotivili, a i já sobě jsem se zprotivil.*“⁸ Nejblíže se sblížil s I. S. Turgeněvem, s nímž jeden čas sdílel i společný byt. Právě Turgeněv představil Tolstého v literárním spolku „Sovremenik“ poprvé.

V letech 1851-1854, kdy Tolstoj působil ve válečných akcích na Kavkaze, napsal prózy *Dětství* (*Детство*) a *Chlapectví* (*Отрочество*) a povídky *Nájezdník* (*Захватчик*) a *Zápisky markérovy* (*Записки маркера*). Dále zde začal se psaním *Románu ruského statkáře* (*Роман русского помещика*), povídku *Kozáci* (*Козаки*) a *Kácení lesa* (*Рубка леса*). Právě *Dětství* a *Chlapectví*, které byly uveřejněny v časopisu „Sovremenik“ dodaly Tolstému respekt ze strany literárních kritiků a otevřely Tolstému dveře mezi literární špičku 2. pol. 19. stol., kterou tvořil např. Někrasov, Černyševskij či Gončarov. V jeho rané tvorbě se projevilo jeho umění pronikat do lidské duše, čistotu mravního citění a schopnost a slovem vyjádřit to nejjemnější jevy v duševních pochodech člověka. V trilogii *Dětství, Chlapectví a Jinošství* (*Детство, Отрочество, Юность*) autor líčí postavy, jejichž předlohou a inspirací mu byla jeho rodina a příbuzní, nejbližší známí, přátelé. Hlavní postavou je Nikoleňka Irtěňjev, jehož duševní obraz je odrazen duševního života autora. Účast Tolstého ve vojenských akcích na Kavkaz a Krymu mu poskytla bohatý materiál k povídkám z válečného života jako je *Nájezdník* nebo *Kácení lesa*. Válku zde Tolstoj vylíčil jako snad nikdo jiný před ním. Nezajímal ho ani tak průběh válečných událostí, jako spíše to, jak si lidé počínají ve válečném prostředí, které jejich vlastnosti vyplouvají napovrch. Skutečnými hrdiny jsou zde obyčejní, prostí lidé. Ruského vojáka charakterizuje Tolstoj takto: „*Duch ruského vojáka není, jako udatnost jižních národů, založen na entusiasmu, který se snadno vznítí a rychle ochladne. Je stejně nesnadné ho zapálit jako přimět, aby klesl na mysl. Nepotřebuje efekty, proslovy, bojovné pokřiky, písňe ani bubny. Naopak, potřebuje klid a pořádek, prostý jakékoli nepřirozenosti. U ruského, pravého ruského vojáka nikdy nezpozorujete vychloubáčnost, furiantství, přání otupět, opojit se v nebezpečí, naopak, skromnost, prostota a schopnost vidět v nebezpečí cokoliv jiného než nebezpečí, tvoří význačné rysy jeho povahy.*“⁹

⁸ Мир, человек, слово XIX век. Лев Николаевич Толстой [online] Dostupné z: www.mir-slovo.ru

⁹ Kniha o velkých ruských spisovatelích. Praha 1954, s.816

Na Krymu Tolstého pohltily nové zkušenosti a literární plány (měl v plánu vydávat i časopis pro muže). V tu dobu začal psát cyklus *Sevastopol povídky* (*Севастопольские рассказы*), které byly brzy vydány a měly obrovský úspěch (esej *Sevastopol v prosinci - Севастополь в декабре* četl i Alexander II). První díla Tolstého šokovala literární kritiky odvážnou psychologickou analýzou a otevřeným popisem „dialektiky duše“ (Černyševskij). Některé nápady, které se objevily v těchto letech, umožňují vidět v mladém dělostřeleckém důstojníkově pozdějšího Tolstého-kazatele: snil „o vzniku nového náboženství – o náboženství Kristovo očištěné od víry a tajemství, o praktickém náboženství.“¹⁰

I v *Sevastopolských povídkách* ukazuje pravý obraz války stejně jako v kavkazské tvorbě. V povídce *Sevastopol v prosinci* hovoří o lásce k vlasti, jež je v srdci každého člověka, v povídkách *Sevastopol v květnu* (*Севастополь в мае*) a *Sevastopol v srpnu roku 1855* (*Севастополь в августе 1855 г.*) Tolstoj ukazuje i na lidskou závist, ješitnost, vypočítavost a sobectví především některých důstojníků a šlechty v protikladu s hrdinstvím prostých vojáků. Sám autor zde vystupuje jako odpůrce války, která odporuje zákonům lidské přirozenosti. Po příjezdu z Krymu Tolstoj napsal povídku *Vánice, Zbavený hodnosti a Dva husaři*. Ve *Dvou husarech* (*Два гусара*) popisuje dva zástupce vojenské aristokracie, otce a syna a staví je do protikladu, neboť otec je typický pro svou chrabrost, hrdinství a odvahu zatímco jeho syn je bouřlivý, nezkontrolovaný a vypočítavý. Jako další dílo s autobiografickými prvky můžeme uvést *Román ruského statkáře* (*Роман русского помещика*), který vyšel r. 1856 pod názvem *Statkářovo jitro*. Zde se Tolstému podařilo bravurně vykreslit ruského mužíka nevolníka s takovým realismem, který se objevil v dílech jen málokterého autora. Právě vrcholný realismus je pro tvorbu L.N. Tolstého typický.

Na svých cestách po Evropě pokračuje Tolstoj v psaní děl, na kterých začal pracovat už dříve. Byli to například *Kozáci* (*Козаки*), dále napsal *Ze zápisů knížete D. Něchljudova. Luzern* (*Люцерн*), která byla sestavena na základě vlastních zážitků a zkušeností z ciziny, které jsou vesměs založeny na kritice evropské buržoazie. V r. 1857 po návratu do Ruska vytvořil povídku *Trojí smrt* (*Три смерти*), román *Rodinné štěstí* (*Семейное счастье*) a pokračoval ve psaní *Kozáků*. V povídce *trojí smrt* autor popisuje situaci, kdy umírá paní, mužik a strom. Život paní byl velice vzdálen skutečnému životu, který autor vidí ve splnutí s přírodními zákony, a proto její smrt je zde popsána jako něco hrozného a zastrašujícího. Mužik, který měl vždy blízko k přírodě umírá klidně a smířeně. Opravdu krásná je ale smrt stromu, neboť on svůj odchod nevnímá jako smrt, ale jako přechod k novému.

Roku 1863 Tolstoj vydal novely *Kozáci* a *Polikuška* (*Поликушка*). *Kozáci* patří k nejlyričtějším dílům Tolstého. Líčí zde přírodu severního Kavkazu a lid v jeho prosté kráse, kterému je cizí duševní rozervanost aristokratického šlechtice Olenina, který mezi ně přijíždí. V Oleninovi můžeme opět najít autobiografické rysy. Olenin touží po prostém životě místních lidí a přemýšlí o tom, že nechá svůj život v městě a bude žít mezi kozáky. Novela *Polikuška* je tragickým příběhem rolníka nevolníka. Tady Tolstoj poukazuje na to, že není možné dosáhnout

¹⁰ Жизнь и творчество Л.Н.Толстого. Dostupné z: www.levtolstoy.org.ru

jakéhokoliv vztahu mezi pánem a mužikem, dokud bude existovat nevolnictví a je napsána stejně drsným realistickým jako jiná díla Tolstého. Vypráví o tom, jak jakousi hospodyni napadlo, že napraví mužika Polikušku, který byl několikrát přistižen při krádežích. Rozhodla se, projevit mu svou důvěru a poslala ho s penězi do města. Ubohý Polikuška, ale při zpáteční cestě peníze ztratí, a tak se raději oběsí. Jeho žena právě koupe dítě, když se vrhne za ním na půdu a dítě se mezitím utopí. Kdosi najde ztracené peníze, za ně si koupí rekruta a pošle ho na vojnu místo svého synovce.

Roku 1863 začal Tolstoj pracovat na románu *Vojna a mír* (*Война и мир*), jenž dokončil po celých šesti letech a právem je považován za dílo světového významu, kterému se jen těžko může svým historickým záběrem, obsahem a šíří vyrovnat jakýkoliv jiný román. Pro tento román je charakteristické, že se zde na první pohled nepochopitelně prolíná válečná tematika s dilematem a mnohými otázkami lidského bytí. I zde se Tolstoj zaměřuje na to, jaké vlastnosti probouzí v člověku válku. Umělecky je pak *Vojna a mír* jedinečná v tom, s jakým mistrovstvím dovedl Tolstoj zachytit dialektiku duše člověka, vnitřní monolog a psychologickou analýzu jednotlivých postav v detailním záběru.

Po deseti letech, roku 1873 začal Tolstoj pracovat na dalším velkém románu *Anna Karenina* (*Анна Каренина*). Zde se autor opět projevuje jako mistrovský psycholog. Vylíčil osud mladé ženy z vyšších kruhů, která se snažila v životě najít opravdovou lásku, jelikož však byla aristokracie protkaná lží a přetvářkou, upadla do falešné hry, která ji nakonec donutila skoncovat se životem, protože její křehké srdce nevydrželo bolest, kterou ji osud připravil. Autobiografické prvky zde můžeme najít v postavě Levina a jeho pozdější ženy Kitty, kteří představují Tolstého a jeho ženu v určité fázi jejich života. Levin zde vystupuje jako zástupce šlechty, který těžce nese změny ve statkářském hospodářství a odmítá jednat podle západní liberálních hodnot. Tuto problematiku, jež je v románu široce rozvedena, můžeme chápat jako Tolstého reakci proti kapitalistickým tendencím ve společnosti, které vystupovaly proti spisovateli přesvědčení.

Po dokončení *Anny Kareniny* v 80. letech vrcholí duchovní krize Tolstého a nastává přelom v jeho názorech na život a náboženství. Ve spisu *Zpověď* nechává na povrch vyplout otázky týkající se smyslu lidského člověka, které byly aktuální nejen pro něho, ale i pro celou tehdejší společnost. Tolstoj velmi oceňuje lidovou poesii – pohádky, pověsti, přísloví, byliny, která se také stává vzorem pro jeho vlastní tvorbu. Kromě lidových vyprávění píše také lidové hry a dramata jako *Vláda tmy* (*Власть тьмы*), která vyvolala velký rozruch nejen v Rusku, ale i v Západní Evropě. V. V. Stasov o *Vládě tmy* řekl: „Něco takového jsem už nečetl mnoho a mnoho let, od té doby, co jsem si poprvé přečetl *Leara*, *Hamleta*, *Othela* apod. Protože pro mne s tímto dramatem nestojíte ani o kousek níž než ten člověk, Shakespeare. Jaká nekonečná pravda, jaká hloubka, jaká síla a tvořivá krása! A jaký jazyk – pro to ani nemám slov.“ (kniha o velkých ruských spisovatelích) I. J. Repin napsal: „*Je to taková otřásající pravda, taková nelítostná síla v zobrazení života a nakonec, po celé té rodinné špíně a mravní zkáze, zanechává hluboce mravní, tragickou náladu. Je to nezapomenutelná škola života... Už dávno mě v životě*

nic tak úžasně neohromilo.“¹¹

Po Vládě tmy, přichází komedie se satirickými prvky Plody osvěty, v níž Tolstoj zobrazil panstvo, které našlo zálibu v té době módní záležitosti – spiritualismu. Poté Tolstoj vydává povídku *Smrt Ivana Iliče (Смерть Ивана Ильича)*, kde popisuje hrůzu umírání člověka, jenž svůj život zasvětil nicotné každodennosti a shonu, pokrytecké morálce a sobeckosti.

Zde autor popisuje do detailu proces umírání člověk, jehož učí nejen choroba, ale i svědomí, které mu říká, že nemá nic, čím by svůj život ospravedlnil. Ivan Ilič je své rodině v tomto stavu na obtíž, jediný, kdo o něho pečuje, je jeho sluha Gerosin. Tolstoj zde dokonale vykreslil muka takového člověka, sám čtenář je schopen představit si sám sebe v jeho roli a veškerou nicotnost jeho dosavadního života.

Na přelomu 80. – 90. let 19. stol. se Tolstoj věnuje tématice smyslné lásky, bez duševního propojení. Sem můžeme zařadit *Kreutzerovu sonátu (Крейцерова соната)* a *Ďábla (Дьявол)* - a také novelu *Otec Sergej*. Těžko můžeme oddělit Tolstého literární prozaickou tvorbu od tvorby filosofické a náboženské, přesto můžeme vymezit některé tituly, ve kterých je na tyto otázky kladen větší důraz než na dějovou linii. Kromě překladu čtyř evangelií sepsal ještě další stati o náboženství, např. 1884 - *V čem je má víra?, Co máme dělat?, O životě*, 1893 - *Království boží je ve vás (Царство Божие внутри вас), Jak číst evangelia a v čem je jejich podstata, Zákon násilí a zákon lásky, Kruh čtení (Круг чтения), Cesta života (Путь жизни), 1880 - Kritika dogmatické teorie (Исследование догматического богословия) nebo 1882 - Zpověď (Исповедь)*, kde detailně popisuje svoji cestu k znovunalezení Boha.

Roku 1888 začal Tolstoj pracovat na románu *Vzkříšení (Воскресение)*, které mělo být původně novelou, vydáno bylo o deset let později roku 1898. Poprvé byl román uveřejněn v časopise Niva a vydaný byl pak samostatně roku 1900 v Petrohradě, kde byl značně zcenzurován. Vzkříšení bylo ostrou kritikou všech pilířů dosavadnímu samoděržaví a vládnoucích tříd. To bylo také hlavním důvodem, pro který byl L.N. Tolstoj vyobcován z církve. V posledních letech svého života hrů z roku 1900 - *Živá mrtvola (Живой труп)* a novelu *Hadži Murat (Хаджу-Мурат)*. Hlavní postavou ve hře *Živá mrtvola* je Fed'a Protasov, který cítí duševní náklonost k cikánce Máše. Tento vztah je Tolstým dáván do rozporu se zákony formální morálky manželského svazku. Protasov předstírá sebevraždu, aby mohl utéct s Mášou a nemusel se rozvádět. Když soud později přijde na to, že sebevražda byla klam a chce zákonně obnovit jeho manželství, Protasov spáchá sebevraždu. Nyní už skutečnou.

Příběh o Hadži Muratovi se váže k letem 1851-1854, kdy Tolstoj sloužil na Kavkaze. Avšak až roku 1896 o něm začal psát novelu. Významnou roli v příběhu zaujímají prostí lidé a vojenští důstojníci, kteří jsou sami oběťmi nebo nesou následky války na Kavkaze, která změnila osudy kozáckých národů. I poslední léta života L.N. Tolstého byla naplněna tvůrčí činností a ž do chvíle, až do chvíle, kdy se rozhodl z Jasně Poljany odejít.

¹¹ Kniha o velkých ruských spisovatelích, Praha 1954, s. 841-842

1.2 Pedagogická tvorba

Tolstého pedagogická praktická a literární činnost začíná koncem 50. let 19. století. V r. 1860 odjíždí Tolstoj do ciziny podruhé. V této době začíná jeho tvorba pozvolna směřovat k pedagogickým dílům, ke kterým došel přes své filosofické úvahy o smyslu lidského života až po praktické vyučování vesnických dětí. Při svých cestách po Evropě měl tentokrát v úmyslu seznámit se s pedagogickou tvorbou tamních filosofů a pedagogů. Jeho cestování trvalo více jak 9 měsíců, navštěvoval školy zejména v Německu, v Londýně si dokonce vyslechl Dickensovu přednášku o výchově. „*Osudy dědictví Tolstého-pedagoga jsou do značné míry podobné osudům jeho myšlenkového spřízněnce Jeana Jacquesa Rousseaua. Obojí vyvolaly bouřlivé sympatie nedlouho po svém zveřejnění, obojí byly stejně bouřlivě zatracovány. Dvacáté století jako by oba myslitele a pedagogy opatrně obcházelo. Vzdává jim sice oficiální úctu, ale v praxi je považuje za jakési představitele pedagogického naivismu.*“¹²

Roku 1859 Tolstoj otvírá vesnickou školu v Jasné Poljaně pro děti rolníků, kde sám i vyučoval. Jeho filozofie stojí na humanistické výchově, která staví na první místo individualitu dítěte. Zcela tedy opouští od prostého deklamování faktů a mechanického učení a snaží se vyučovat v prostředí, které respektuje svobodu dítěte, jeho nezávislost. Žák si mohl sám vybrat místo, kde chce sedět, činnost v hodině nebyla předem daná. Hlavní snahou učitele bylo zaujmout třídu. Žák se podílel na hodnocení svých učebních výsledků i jeho chování, což odpovídá Tolstého filozofii o sebezdokonalování se a sebeučení ve věcech mravních. Sám k tomu říká: „*Chci vzdělání pro národ už jen z toho důvodu, abychom zachránili Puškiny, Ostrogradské, Filaretovy nebo Lomonosovy, kteří se tam utápí.*“¹³

Z jeho pedagogických děl můžeme uvést Azbuku (1872) a Novou azbuku, nad nimiž pracoval Tolstoj téměř 17 let. Najdeme zde básně, říkadla, pořekadla, byliny, které čerpají z ruské historie, národního folkloru, přírodu a promlouvají k žákovi jednoduchým srozumitelným jazykem. Roku 1873 byl Tolstoj zvolen členem Akademie věk, a to i díky vydané Azbuce. Nová Azbuka byla dokonce schválena Ministerstvem národní osvěty a doporučena pro všechna školská zařízení pro výuku prvního čtení. „*Mám o Azbuce smělé sny: aby z ní četla dvě pokolení ruských dětí....napíšu-li tuto Azbuku, budu moci s klidem zemřít*“,¹⁴ řekl. Jak by byl potěšen, kdyby věděl, že do dnešní doby jsou jeho příběhy, říkadla a básně součástí učebnic prvního dětského čtení. Příběhy jako *Kostička (Косточка)* nebo *Filípek (Филипок)* jsou dnes již klasikou ruské dětské literatury. Mezi jeho další pedagogická díla patří např. *Ruské knihy na čtení (Русские книги для чтения)*, 1897 - *Co je umění? (Что такое искусство?)*, 1890 - *Plody vzdělanosti (Плоды просвещения)* nebo *Výchova a vzdělání (Воспитание и образование)*. V době svého pedagogické činnosti vydával časopis *Jasná Poljana (Ясная Поляна)*, kde kromě teoretických statí byly i příběhy a říkadla pro děti.

¹² Přadka, M.: K pramenům pedagogických myšlenek Lva Tolstého, Brno 1969

¹³ Педагогические взгляды и деятельность Л.Н.Толстого. Dostupné z: www.lib.nspu.ru

¹⁴ Толстой, Л.Н.: Азбука, Новая Азбука, Русские книги для чтения, Cit. podle: Викторова Ирина

Nevyčerpatelným zdrojem pro jeho vyučování byly biblické příběhy. Pro svou pedagogickou tvorbu čerpal především z vyprávění Starého zákona. Bibli považoval za neodmyslitelnou součást vyučování.

„Vše, co bible říká, je přece tak jasné a srozumitelné – a to zvláště dětem. Přitom je to ale i naprosto přesné a opravdové... Nedovedu si představit, jak by se výchova a vzdělávání mohlo bez této knihy obejít.“¹⁵

1.3 L.N. Tolstoj – víra a církev

Život Tolstého byl provázen mnoha duševními krizemi a krizí víry. Ačkoliv byl vychováván v pravoslavné rodině, v dospívání začal o víře a Bohu pochybovat a nakonec přestal věřit úplně, protože ve víře neviděl žádný smysl. Velkou roli v tomto smyslu hrála i návštěva jeho spolužáka Volodi. Chlapcům bylo 11 let, kdy Volod'a přišel, aby mu pověděl, co se říká ve škole: *„Žádný Bůh neexistuje. Je to všechno vymyšlené. Ani doma, ani ve škole nám neříkali pravdu.“¹⁶* To chlapce ovlivnilo natolik, že postupem času přestal chodit do kostela, přestal se modlit a vůbec v mládí žil prostopášným životem a užíval ho plnými doušky. Jediné čemu věřil, byl lidský rozum, příroda, zkušenost člověka a jeho instinkty. To v mnohém zásadně ovlivnilo jeho další pohled na svět. *„Nemohu vzpomínat na tato léta bez hrůzy, ošklivosti a bolesti v srdci. Zabíjel jsem lidi ve válce, vyzýval jsem lidi na souboje, abych je zabil; prohrával jsem v kartách, projídal jsem plody práce mužiků, trestal jsem je, šidil, klamal... Nebylo zločinu, který bych nespáchal, a za to vše jsem byl chválen a moji vrstevníci mne pokládali a pokládají za člověka poměrně mravného. Tak jsem žil deset let.“¹⁷*

V průběhu svého života Tolstoj šel jednak k individualismu. Ten se projevoval například právě ve vztahu k církvi. Věří totiž, že víra je především svázána s vnitřním světem člověka, avšak církev člověka od vnitřního světa člověka vzdaluje, neboť do popředí staví církevní příkázání a dogmata, která sama stanovila a zaštituje se Bohem. V tomto smyslu vidí Tolstoj církev ne jako prostředníka Boha, ale státu, protože manipuluje skrze církevní předpisy lidmi upřímně hledající Boha. Toto dilema, kdy měl rozporuplný vztah k církvi, neboť se neztotožňoval s jejími dogmaty, zatímco se považoval za člověka vyznávajícího křesťanské hodnoty dovedla Tolstého k otázkám smyslu lidského života a lidské existence. Dostává se až do bodu, kdy ztrácí veškerou víru v Boha i v sebe samotného, což ho dovedlo až k úvahám nad ukončení svého života.

V březnu 1855 si spisovatel do deníku zapsal poznámku, která naznačuje, že o jakési reformě v církvi přemýšlel Tolstoj už v době, kdy bojoval na Krymu: *„Včerejší rozmluva o božství a víře mi vnukla velice závažnou myšlenku, jejíž realizaci jsem s to zasvětit život. Je to myšlenka*

¹⁵ Majerová, N.: Tolstoj versus bible – Jak to vlastně bylo? 2008. Dostupné z: amicicu.casd.cz

¹⁶ Tamtéž

¹⁷ Tolstoj, L.N.: Myšlenky, cit. podle Horák, M.: Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N. Tolstého, s. 14

o založení nového náboženství, odpovídajícího rozvoji lidstva; náboženství Krista, ale očištěného od víry a od církevních svátostí, náboženství praktického, které by neslibovalo posmrtnou blaženost, ale dávalo by lidem blaženost na zemi. Chápu, že uskutečnit tuto ideu mohou jen pokolení, která se budou cílevědomě propracovávat k oné metě. Působit uvědoměle k spojení lidí s náboženstvím – to je podstata ideje, která, jak doufám, mne strhne.“¹⁸

Na přelomu 70. a 80. let 19. století Tolstoj dospěl k úplnému zamítnutí církve jakožto instituce, která zprostředkovává lidem Boha. Zastává názor, že Bůh je život sám a každý upřímně hledající člověk může najít Boha ve svém životě sám, bez účasti církve, pokud najde svou vlastní víru. Jedině tehdy může žít svůj život v harmonii a lásce. Dále nesouhlasí s církví v myšlence, že člověk přichází na svět jako hříšný, a proto se musí kát a celý život prosit za odpuštění a spásu. Tolstoj toto zásadně popírá, a argumentuje, že je-li člověk stvořen Bohem, nemůže být stvořen hříšný, neboť vše co Bůh stvořil je dokonalé, stejně jako příroda. A protože byl člověku darován Bohem rozum, má ho používat pro pochopení všeho na zemi. Byl roztrpčen postojem církve, která se vzdálila od čistoty a této prostoty Kristova učení, založené na lásce k bližnímu svému a spravedlivosti Boží, zatímco vytvořila kult jakéhosi „Tajemství“, kterým zahalila jednoduchou pravdu o životě v Kristu. Mezi člověka a Boha postavila ikonostas a vzala duchovní život národa do vlastních rukou. Prostředkem k ovládnutí lidí se pod výhrůžkou pekla a hříšnosti při nedodržování církví daných pravidel zmocnila monopolu na ovládnutí duchovního života věřících. Tady Tolstoj často kritizoval zneužívání svátosti smíření, kdy církev přislíbila carovi porušení zpovědního tajemství, pokud se k ní dostane informace, která by mohla být pro řízení země nějakým způsobem významná. Ve Zpovědi čteme: „*Já mluvím o našich vzdělaných lidech, o lidech upřímných sami k sobě, a ne o těch, kteří vidí víru jako prostředek pro získání ať už jakýchkoli dočasných cílů. (Tito lidé jsou ti nejvíce nevěřící, protože jestliže pro ně víra znamená prostředek k dosažení jakýchkoli světských cílů, tak to už potom zřejmě není víra.)“¹⁹*

Jakožto věřící křesťan, který neuznává církev jako zprostředkovatele Boha člověku má Tolstoj velmi blízko k protestanství. Šmelev však upřesňuje, když říká, že „náboženský názorový systém L.N. Tolstého představuje nejoriginálnější variantu křesťanského (božího) chápání světa, které se zásadně liší od katolického, protestantského i pravoslavného výkladu. Podle názoru spisovatele je jeho Evangelium vedením obyčejným lidským životem, složeným z pravdivých tvrzení křesťanského učení. To bylo darováno lidem Stvořitelem a hlášáno putujícím prorokem Ježíšem Kristem z Nazaretu. Nová interpretace svatých pravd je zbavena mystických a iluzorních soudů a je povolána změnit dřívější napodobeninu oficiálních křesťanských církví.“²⁰

S církví se Tolstoj ideově rozcházel i v dalších otázkách. Nerozlišoval mezi mravností člověka a náboženstvím, dále popíral Ježíšovu božskou přirozenost, a to proto, že ho spíše chápal jako proroka, který vzešel z lidu, stejně jako Buddha, Sokrates nebo Konfucius. Neuznával ani Starý

¹⁸ Tolstoj, L.N. Sebrané spisy, Cit. podle Horák, M.: Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N. Tolstého, s. 14

¹⁹ Tolstoj, L.N. Zpověď, cit. podle: Ряйккенен, P.: Толстой о вере и религии. Dostupné z: www.essays.riaiikkenen.com

²⁰ Шмелев, В.Д. Правдивость-отличительная черта религиозного поиска Л.Н.Толстого, 2011

zákon, který považoval za smyšlené příběhy židovského národa. Nejvíce ho oslovil samotný život Ježíše Krista, jež se mu stal vzorem. Miloval především všechna evangelia, která vyprávěla o jeho životě. To bylo také impulsem k přepracování evangelií do jemu srozumitelné podoby. Jak vidíme, L. N. Tolstoj byl velice rozporuplnou osobností, který se nebál mluvit k lidem, a to v době, kdy hovořit proti církvi znamenalo hovořit proti carovi, což se neobešlo bez následků. Není tedy divu, že všechna výše zmíněná přesvědčení, která se Tolstoj nebál prezentovat, se stala příčinou jeho pronásledování a nakonec úplného vyloučení z církve. Jeho tvorba procházela tvrdou cenzurou, mnohá nebyla vůbec vydána. Jeho díla se však setkávala s velkým ohlasem, neboť promlouvala k lidem jasným prostým jazykem, a dávala prostor lidskému rozumu pochopit věci „skryté“, které každého člověka tíží stejně jako tížily Tolstého.

Základní dogmata pravoslavné církve kritizuje v Kritice dogmatické teologie. „*Objasňujíc svou víru v Kristovo učení, nemohl jsem se nevyjádřit k tomu, proč nevěřím a pokládám za omyl tu církevní víru, která se obvykle nazývá křesťanstvím. V mnoha porušeních tohoto učení jsem poukazoval na hlavní porušení, hlavně - na neuznání přikázání neodporování zlu násilím, zjevnější než druhých porušení ukazujících na překroucení církevním učením Kristova učení.*“²¹

Ve svém díle *O životě (O жизни)* autor předkládá, že pokud by byl člověk ve svém životě seznámen alespoň s dvěma náboženstvími, nemohl by dále slepě naslouchat jednomu. V tomto okamžiku by použil svůj rozum a přemýšlel by o tom, kde je ten Bůh, o kterém obě náboženství hovoří s takovou horlivostí a vymezují si přitom právo na pravdivost svého učení.

Ve Zpovědi detailně popisuje svoji cestu k znovunalezení Boha. Řeší zde otázku, jaký má život smysl, pro co jsem do této doby žil a podobně. Tyto otázky pravděpodobně vyplouvají napovrch i vzhledem k jeho věku, kdy stárne a zpětně hodnotí svůj život. Zabývá se otázkami života a smrti, ale hlavně se snaží najít smysl života přítomné existence ve společnosti. Dostává se do bezvýchodné situace, neboť by si přál žít plnohodnotně podle pravidel tehdejší společnosti, ale zjišťuje, že to není možné, neboť nevěří ničemu, čemu dříve věřil. Jak má v této společnosti vychovávat děti, k čemu je vést, když v reálném životě nic nefunguje podle jeho přesvědčení? Velice ho deprimuje skutečnost, že člověk fungující v rámci společnosti nemůže žít podle toho, po čem touží jeho duše, tzn. podle života v pravdě. Dochází k názoru, že člověk ztrácí pravý smysl a cíl života, když se na něj začínou valit požadavky společnosti, které jsou proti tomu, v co věří. Protože nenachází odpověď na žádnou ze svých otázek o smyslu lidského života, dochází k závěru, že ani církve nemá právo zacházet s dušemi věřících a stavět před ně neměnné pravdy.

²¹ Tolstoj, L.N. Království Boží v je nás, Cit.podle: Grznár, I.: Myšlienka „neprotivenia sa zlu nasilím“ jako základ učenia L.N. Tolstého o občianskej neposlušnosti. s. 979

1.4 Filozofický odkaz L.N.Tolstého

„Od počátku 19. století myšlením a uměním v Rusku postupovaly dva proudy, které odlišně řešily lidskou, společenskou i kulturní problematiku. Prvním směrem byl racionalisticko-osvícenecké myšlení, které vytvářelo představu světa jako nadosobního řádu a jednoty, do něhož byl jednotlivce začleněn a v němž se zhodnocoval především činem a službou ideálu. Druhým směrem bylo spirituální myšlení, které také vycházelo z osvícenecké filosofie, ale bylo orientované na mravní zdokonalování, rozvinuté romantismem a německou idealistickou filosofií, pro kterou byl svobodný člověk sám sobě účelem a hodnotou. V myšlení mladého Tolstého se tyto dva proudy spojily ve filosofii, jejíž základnou zřejmě byl aristokratický individualismus, který zastával nadřazenost jedince a přiznává mu absolutní hodnoty spojené s osobní důstojností, s touhou po nezávislosti. Lev Nikolajevič zastává názor, že duchovní podstata jednotlivce je nadřazena lidské společnosti.“²²

L.N. Tolstoj se v mnohých filozofických pohledech střetával s Jeanem Jacquesem Rousseau, a to především v humanistickém chápání výchovy a existence člověka, kterého negativně přetváří prostředím, do kterého se rodí. V tomto smyslu jim byl společný jakýsi idealismus o fungování člověka ve společnosti. Dále se nechal Tolstoj inspirovat Kantem, Shopenhauerem, čerpal z buddhismu, taoismu i konfucionismu, avšak základním stavebním kamenem mu byla křesťanská mravouka. Tolstoj je často považován za geniálního spisovatele, zatímco jeho filozofický odkaz často ustupuje do pozadí. *„O tom, že byl Tolstoj geniální umělec, ale „špatný myslitel“ psali v různých letech V.S. Solovjev, N.K. Michajlovskij, G.V. Florovskij, G.V. Plechanov, I.A. Iljin a další.“²³* Jeho kritika církve však s oblibou používána k obhajobě revolučního bolševického hnutí, kdy byl jeho přínos pro svou inklinaci k marxistickým myšlenkám omezován na politickou propagandu.

L.N. Tolstoj je v oblasti filozofie vnímán především jako představitel humanistické filozofie, která staví jedince nad lidskou společnost, vysoce oceňuje jeho jedinečnost, obrací se k jeho rozumu a schopnostem, důvěřuje zákonům přírody a přirozeným lidským instinktům, předpokládá, že člověk sám je schopen pochopit smysl existence a zásadně vystupuje proti všem formám násilí. *“Na základě četby Písma formuloval pět příkazů, které by měl člověk dodržovat, pokud chce žít plným a vyrovnaným životem. Jde o tyto příkazy: nehněvat se, nebýt žádostivý, nezavazovat se přísahou, neodporovat zlému, být laskavý ke spravedlivým i nespravedlivým.“²⁴*

Dalším charakteristickým znakem jeho filozofického nazírání jsou myšlenky o tzv. neodporování zlu násilím. Znamená to, nevzpouzet se proti zlu vytvářením dalšího zla, neboť pouze dobro může změnit svět k lepšímu. Často byla tato myšlenka přijímána vojáky, kteří bojkotovali vojenské akce. Tato myšlenka taktéž znamenala výzvu k občanské neposlušnosti a popírání státu, dá se tedy označit za druh náboženského anarchismu, kterým Tolstoj bojoval

²² Tesařová, M. Estetika L.N. Tolstého. Brno 2010, s. 18

²³ Философские идеи в русской литературе: Достоевский и Толстой. Dostupné z: www.examen.ru

²⁴ Majerová, N. Tolstoj versus bible – Jak to vlastně bylo? 2008. Dostupné z: www.zlatyfond.sme.sk

proti vládnoucí vrstvě, protože věřil, že vítězství Boží musí zvítězit nad královstvím světským.

„Zdálo by se nepochybně jasné, že stejně tak jako lidé definují zlo každý svým vlastním způsobem, tak i odporování zlu, ke kterému vybízí různí lidé, může zlo pouze zvětšit a ne zmenšit. Jestliže to, co dělá Petr, pokládá Ivan za zlo a pokládá za spravedlivé činit zlo Petrovi, stejně tak i Petr se může dopouštět zla na Ivanovi, a tím se zlo může jenom zvětšit. Avšak zajímavá věc: lidé chápou vztahy hvězd mezi sebou a toto nechápou. Pro je tomu tak? Protože lidé věří v užitečnost zla.“²⁵

Maleško ve své knize Křesťanská etika L.N.Tolstého k tomu dodává: *„Analýza náboženského a filozofického učení Tolstého ukazuje, že princip lásky jako základní kámen křesťanské lásky je mimořádný způsob utváření a ztělesnění duchovního života. V tom spočíval Tolstého platonismus, který je organicky spojený s křesťanským učením o Království Božím. Tolstoj rozpoznal za iluzí světa věci pravdivost duchovního světa, ke kterému se nachází klíč v duši každého člověka, přizvaného překonat vládu materiálního zla jediným možným a maximálně efektivním způsobem – neodporování zlu. Co znamenalo Tolstého neodporování zlu? Především hlavní svědectví reálnosti duchovního života, vyjádření duchovní jistoty a života. Křesťanská etika je ve své podstatě filozofie vyjádření duchovnosti, která překonává iluzi zla.“²⁶*

Dále Maleško vypichuje hlavní principy Tolstého křesťanské etiky do několika následujících bodů:

- *„Boj s hříchy, s pokušením a pověrčivostí*
- *vyjádření úsilí vědomí, které vede ke smíření, pravdivosti a které je završeno změnou myšlení*
- *mravní sebezdokonalování*
- *nečinnost*
- *formování všeobecného mínění odpovídající novému chápání života*
- *neposlušnost, neúčast a další formy „masového“ odporování zlu.“²⁷*

Tolstoj byl snílek a utopista, je snahy o očištění církevní dogmatiky a navrácení se k prvotnímu apoštolskému hlásání o životě Krista však korespondují s náboženskou náladou ve společnosti, kdy se v potřebách lidí objevuje nutnost po společenských změnách, až už v oblasti politické, sociální či ekonomické. Tolstého filozofie odráží jeho literární realismus, který chápal jako nutnost psát pravdu ve své naturální podobě.

Nový náboženský směr – také zmiňovaný pod názvem tolstoismus - se stal uceleným teologickým systémem. Tolstoj byl mnohými kritizován pro jeho individualismus, ale uvědomíme-li si, že jeho učení vzniklo na přelomu 19. a 20. století, kdy svět stojí před dvěma světovými válkami, a vezmeme-li v úvahu skutečnost, že se tyto myšlenky zrodily v mysli ruského člověka, kde idea svobody byla něčím těžko uchopitelným, musíme ocenit jeho veliký přínos hlavně pro nové impulsy, které se podílely na dalších událostech v ruské společnosti.

²⁵ Толстой, Л.Н.: Путь жизни. Dostupné z: www.azi.lib.ru

²⁶ Малешко, Е.Д. Христианская этика Л.Н.Толстого, Москва 2006, s. 206

²⁷ Tamtéž, s. 200

2. Postavení pravoslavné církve v Rusku na konci 19. stol.

K lepšímu uchopení postavení pravoslavné církve v Rusku na konci 19. stol, se pojdme shrnout nejdůležitější momenty 2. pol. 19. stol., která charakterizuje dobu, ve které církev hrála poměrně významnou roli. Stejně jako v 17. a 18. stol. v Evropě byla církev neodmyslitelnou součástí panovnické moci, což bylo v Rusku ukotveno tím, že car byl zároveň nejvyšším církevním představitelem. V průběhu 2. pol. 19. stol. nastala kritická situace, kdy byla utlačována svoboda lidí a jejich základní lidská práva a bylo zapotřebí přijmout řadu sociálních i politických reforem. Mikuláše I. Roku na trůnu roku 1855 vystřídal Alexandr II., který roku 1861 zrušil nevolnictví a také šlechtu zbavil výsadního práva rozhodovat ve věcech soudních. Avšak monopol na řízení státu si car ponechává. V Rusku probíhají lidové bouře, formulují se revoluční hnutí vystupující proti carskému absolutismu, která vyústila až v Krvavou neděli roku 1905, kdy dělníci vyšli k carovi s peticí o zlepšení pracovních podmínek, zrušení cenzury a s požadavkem větší náboženské tolerance. Národ masivně ale zcela poklidně demonstroval, což car alespoň dočasně vyřešil rozstřílením demonstrantů. To opět více zpochybnilo důvěru v cara jako nezpochybnitelného vládce dosazeného na trůn samotným Bohem. To vedlo Revoluční nálada byla patrná i na venkově, kde lidé svůj hněv obraceli proti šlechtě. Maleško potvrzuje: *„Populismus, jenž se zformuloval jako jakási duchovní a psychologická jednotnost, vytvářelo nové pokolení s takovým duchovním koloritem, který velice brzy vytvoří skutečnou propast mezi novou a starou epochou. 14 Revoluční duch populismu se stal oním duchovním základem „ ideologickým ranečkem“, který zajistil duchovní reformaci Ruska během revoluce r. 1917.“*²⁸

*„Od poloviny 18. století se církev stala také politickou oporou samoděržaví. Kněží přísahali, že budou poslušni a oddaní carovi. Kdykoli měl stát nějaké problémy, nakázal synod popům více kázat ve prospěch cara a více se v kostelech modlit za zdraví a úspěchy svrchovaného vládce a jeho rodiny. V kostelech se také rozmísťovaly ikony, na kterých příslušníci carské rodiny vystupovali, například jako svědkové Kristova ukřižování. Politickým nástrojem v rukou církve byl také institut zpovědi. Popové přísahali, že pokud se dozví při zpovídání věřících o jakékoli protistátní činnosti, poruší zpovědní tajemství a budou informovat příslušné orgány.“*²⁹

Nejvyšším orgánem pravoslavné církve byl Svatý synod, který se skládal z hlavních představitelů církve, praktické záležitosti však řešil Vrchní prokurátní synod, který se zpovídal přímo carovi. V průběhu 2. pol. 19. stol. církev cítila hrozbu ze strany buržoázní revoluce, a proto se snažila své duchovenstvo vzdělávat, aby bylo schopno čelit novým společenským náladám. Do té době zvláště na venkově mohl být totiž duchovním každý, kdo uměl číst a psát a osvojil si základní poznatky z bible a liturgiky. *„Synod ze své strany začal projednávat vzdělávací systém duchovenstva. I to se neobešlo bez nejvyšší světské moci. Ještě v roce 1858, při svých cestách Alexandr II. Navštívil Jaroslavskou, Vologodské, Litovské a Nižněgorodské*

²⁸ Tamtéž

²⁹ Horák, M. Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení, Brno 2010, s. 7-8

duchovní semináře, poté roku 1860 Synod zformuloval duchovně-vzdělávací reformu. “³⁰

Na konci 19. stol. pozorujeme postupné oslabování vlivu církve. Největší změny přineslo zrušení nevolnictví. Protože církev kromě monopolu na víru vlastnila i většinu pozemků, byla také největším feudálem v Rusku, který přežíval na základě zotročování rolníků, kteří po staletí pracovali pro jejich rodiny. A protože byla od začátku 18. stol. výnosem cara Pavla I. zajištěna dědičnost duchovních hodností, a to z otce na nejstaršího syna, případně na manžela nejstarší dcery, být duchovním znamenalo zajistit si výsadní postavení ve společnosti. Tento výnos byl zrušen až roku 1867 za vlády Alexandra II. Duchovenstvo bylo nuceno samo hospodařit na pozemcích, mnoho kostelů bylo zavřeno a celkově se vliv církve na konci 19. stol. výrazně oslabil.

Michal Horák ve své práci popisuje situaci takto: *„Rolnické obyvatelstvo se teď mohlo postavit na vlastní nohy, ale při podmínkách, které se změnily k horšímu – měli méně půdy – přistoupili k zabírání lesů a luk. Už v 60. letech fakt, že měli rolníci málo půdy, způsobil silný hladomor – první ocenění rolníkovi za jeho „svobodnou“ práci... Na různých místech tak začalo kvůli tomu docházet ke střetům vesničanů a moci. Státní správa povolávala pro uklidnění situace kněze, kteří ovšem v drtivé většině stáli na straně vlády. Takovým způsobem se z konfliktu s vládou stal i konflikt s církví.“* ³¹

2.1. Křesťanské sekty - fenomén rozkolnictví

V 19. století se začalo rozšiřovat tzv. rozkolnictví, které vzniklo v Rusku už v polovině 17. stol. jako reakce na církevní reformy. V průběhu 18. se rozvíjelo po celé zemi a z jeho hlavních idejí vzniklo několik sektářských uskupení, které buďto později s pravoslavnou církví splynuly, nebo si udržely svou herezi do revoluce roku 1905 – 1907, kdy byly uznány větší náboženská volnost. K rozkolnictví se hlásily celé rodiny, v některých místech i celé vesnice a osady (Jekatěrinburská oblast) a během celého 18. a 19. století byli jejich členové tvrdě pronásledováni církví i vládou. Byli podrobováni výslechům, postihováni za neúčast na bohoslužbách, za nošení starověreckých oděvů a plnovousu a dokonce jim byli odebíráni děti. To vše se dělo pod záštitou cara, pod záštitou vlády. Tvrdé represe zažili duchoborci, kteří se odmítli účastnit válečných akcí. Tato alternativní křesťanská uskupení se vyznačovala vlastní církevní organizací, která hlásá, že církví člověku je on sám. V 2. pol. 19. stol. se začal zvyšovat počet náboženských sekt, ale také počet lidí, kteří se nehlásili k žádné církvi ani jiné náboženské skupině oslabování vlivu. *„Šíření ateismu nezabránilo ani vyučování náboženství ve větších míře na světských školách. Co víc, ateismus pronikl i do oficiální synodní církve. Nikol'skij připomíná dokonce některé ober-prokurory synodu, kteří se otevřeně přiznávali ke svým ateistickým postojům. Není tedy divu, že se ateismus rozšířil i mezi obyčejný pravoslavný klér. Pro mnohé*

³⁰ Русское православие: Вехи истории, Moskva 1989

³¹ Никольский, Н. М.: История русской церкви, cit. podle: Horák, M.: Křtitika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N. Tolstého, s. 9

popy se jejich zaměstnání stalo pouhým způsobem, jak uživit sebe a svou rodinu. Podle Nikolského nemohla být u některých popů o upřímné víře ani řeč. I to muselo přispívat k celkovému církve na společnost.“³²

Minčenko se zamýšlí nad tradicí svobody v Rusku, když říká, že: *„V ruské tradici byla cesta k ústavnímu zakotvení náboženské svobody více zdlouhavá, neboť byla svázána s celkovou nesvobodou člověka, s neexistencí občanských práv v ruském státě, a to v průběhu celé jeho historie.“³³* Dále poukazuje na to, jak nelehká cesta vedla k přijetí alespoň základních náboženských svobod: *„Prvním pokusem o uzákonění náboženských svobod byl Manifest o svobodě víře, který připravoval Alexandr II. o velikonočních roku 1881. Avšak jeho smrt, kdy na něho byl spáchán atentát, posunula řešení tohoto problému na začátek dalšího století. Až roku 1905 se objevuje carský výnos, který právně ukotvuje prvky náboženské svobody a to tím způsobem, že dovoluje přejít od pravoslaví k jiné křesťanské víře.“³⁴* Sama pak k tomu dodává, že: *„ale ani tento výnos, ani Manifest „ O zlepšení státního pořádku“ 17. října 1905, ani Hlavní státní zákony o tom, že „ Ruští poddaní mají svobodu víry“, ve skutečnosti neodpovídaly dosud nezrušeným zákonům a výnosům Sbírky zákonů Ruského Impéria, které se týkaly náboženského vyznání. Soudní praktiky těch let oplývaly příklady krutých trestů za svobodnou volbu víry.“³⁵* Oficiálně legální postavení získali např. starověrci, naopak některým příliš alternativním sektám toto právo přiznáno nebylo (chlystové, skopcové, bezpopovci).

Starověrci

Trosterová uvádí, že: *„v oficiální státní terminologii byli starověrci označováni téměř až do konce XVIII. st. jako raskolnici (tedy ti, kteří způsobili roztržku, i když ve skutečnosti oni se drželi starých pořádků), teprve od roku 1790 se začalo užívat označení staroobrjadci, které svou vnitřní formou zdůrazňuje rozdíl v obřadech, nikoli však ve víře jako takové, protože když odezněla doba největšího pronásledování ze strany oficiální církve, začalo se na ně pohlížet jako na "pravoslavné starého obřadu.“³⁶*

Starověrectví jedno z křesťanských náboženských uskupení, které se vyznačuje specifickými obřadními rituály a přísnými pravidly pro život ve společenství a zvláštními zvyklostmi. Starověrci žili v komunitách zcela odděleně od ostatních lidí, sňatky uzavírali pouze mezi sebou. Nejedli maso, ani nepěstovali brambory, což odůvodňovali tím, že v Bibli se o nich nehovoří. Starověrci, kteří byli více zasvěcení a vykonávali různé rituální obřady, se podřizovali ještě přísnějším pravidlům. Museli se vyhýbat např. „nečistým“ místům.

Celé 18. a 19. století byli pronásledováni jako sekta, až po náboženské deklaraci náboženských svobod roku 1905 se museli zaregistrovat, nosili plnovous a zvláštní oděv s nápisem, který

³² Tamtéž, s.9

³³ Минченко, Т.П. Понятие пелигиозной свободы и некоторые проблемы ее осуществления, Tomsk 2005, s. 192

³⁴ Указ „Об укреплении начал веротерпимости“, cit. podle: Минченко, Т.П.: Понятие пелигиозной свободы и некоторые проблемы ее осуществления, Tomsk 2005, s. 192

³⁵ Минченко, Т.П. Понятие пелигиозной свободы и некоторые проблемы ее осуществления, Tomsk 2005, s. 192

³⁶ Trosterová, Z. Starověrectví jako historický fenomén, Brno 1996, s.11

označoval jejich příslušnost.

Duchoborci

Další náboženskou sektou byli duchoborci. Mnoho znaků měli společného se starověrci. Vedli život v komunitách v bídě a skromnosti, věnovali se tvrdé práci na poli, odmítali platit daně a nastoupit do vojenské služby, stejně jako starověrci byli pronásledováni a masakrováni ze strany státu. Později vynikali v zemědělství, ovládali stavění silnic, tunelů a mostů.

„V hledání nové země, kde by se Duchoborci mohli usadit, se angažovali i mnozí slavní lidé jako například Lev Nikolajevič Tolstoj, který se osobně zasazoval za práva Duchoborců u ruského Cara a vyjednal možnost vystěhování do Kanady. Tolstoj dokonce navrhoval Duchoborce na Nobelovu cenu míru. S Kanadskou vládou bylo ujednáno, že Duchoborci se budou moci přestěhovat do provincie Saskatchewan, Alberta a Manitoba v Britské Kolumbii. Na každého příslušníka sekty mělo připadnout 64 Ha půdy a bylo přislíbeno, že Duchoborci budou sprostěni vojenské služby. V roce 1899 se vystěhovalo 7366 členů sekty, z nichž pouze 1500 byli muži, neboť jejich řady následkem průběžného masakrování značně prořídly.“³⁷

Přijetím deklarace i náboženské tolerance církev ztrácí výsadní postavení v Ruské říši, a ačkoliv se tato svoboda pohybuje v ne příliš široce vymezených hranicích, stává si impulzem pro omezení neomezené vlády nejenom církve, ale i panovníka a rozpoutává vlnu dalších občanských a politických změn, které určí další dějiny začátku 20. století.

³⁷ Duchoborci a Synové svobody, 2005, s. 1

3. Analýza románu Vzkříšení

3.1. Obsah románu Vzkříšení

Autor začíná své vyprávění ve věznici, kde se setkáváme s Kateřinou Maslovovou, která se chystá před soud, neboť je obviněna z vraždy, kdy měla jako prostitutka v luxusním hotelu otrávit svého klienta. Současně se dozvídáme o mladém šlechtici Něchljudovi, který se tou dobou společensky unaven ve své posteli a chystá se na soudní líčení, kde zasedá v porotě. Kateřina Maslovová je venkovská dívka, která se narodila jako jedno z mnoha nechtěných dětí. Matku nikdy nepoznala, vyrostla jako schovanka v rodině dvou dam, kterým říkala tetičky. V mládí jezdil k tetičkám jejich pohledný mládenec, do něhož byla mladá Kaťuša tajně zamilovaná. Tento mládenec byl synovec tetiček, který je jezdil navštěvovat. Roky utíkaly a Kaťuša svou platonickou lásku roky neviděla, protože mladík odešel na službu do armády, kde vedl bujarý život se vším, co k němu patřilo...alkohol, ženy, hazard. Dvojice se setkává až po letech, když přijíždí nyní už mladý muž k tetičkám na velikonoční svátky. Kaťuša je do něj stále zamilovaná, on svým způsobem také, ale nyní ve svém věku a postavení ví, že nemusí zůstat u platonické lásky. Rozhodne se nepromarnit příležitost a mladé děvče svede. Kaťuša mu snadno podlehne, neboť je do něho léta zamilovaná. Druhý den se stane však něco, co ovlivní celý Kaťušin další život. Mladý muž jí tajně podsuně storublovou bankovku, která symbolizuje, že se s ní vyrovnává, a že předešlá noc byla pouhou chvilkovou rozkoší, a odjíždí. Kaťuše se rozplynou její představy o čistě lásce, se svým milencem už nemá příležitost se stýkat. Život se jí zhroutlí, když po čase zjišťuje, že je těhotná. Nemá jinou možnost než odejít z domu svým tetiček a tajně porodit své dítě. O narozené dítě se postará porodní bába, která ji přislíbí, že ho předá někomu do péče, Kaťuša se ale záhy dozvídá, že dítě zemřelo. Otce dítěte nebyl nikdo jiný než mladý muž, který Kaťušu tak hanebně zneužil a opustil, a který právě teď sedí v porotě u soudu, který soudí obviněnou Kateřinu Maslovovou. Kaťuša se po otřesné situaci, kterou ji způsobil mladý šlechtic, uchýlila se u své tety v Moskvě, kde pracovala jako služebná v různých rodinách. Vždy se ale setkala s obtěžováním ze strany pána domu, a proto nikde dlouho nevydržela. Nakonec dostala nabídku poskytovat tyto služby zcela legálně a za velmi pěknou finanční odměnu. Měla sice možnost pracovat u své tety v prádelně, ale možnost života v luxusu ji okouznil mnohem více. Tímto způsobem života, kdy byla pouhým předmětem rozkoše a holdovala alkoholu pro otupění svých smyslů, žila sedm let, než byla obžalovaná z vraždy svého klienta. Kaťuša se do celé situace dostala bez vlastního vědomí, byla totiž přesvědčena, že svému klientovi podává pouze prášek na spaní ve snaze zbavit se své povinnosti, neboť se cítila unavena. Spolupachatelkou ji byla její kolegyně, která jí prášek podstrčila. Tato nešťastná událost tedy dovedla nešťastnou Kateřinu až sem na lavici obžalovaných. O přítomnosti Něchljudova nemá zatím ani tušení, naopak kniže ji poznává a vyděšen z toho, že se se svou první láskou po letech setkává, a to zrovna v této nezávidění hodné situaci. Celé dny a noci vzpomíná na svá mladická léta a na všechny okamžiky strávené s mladou Kaťušou a probouzí se v něm svědomí, které mu říká, že on sám nese podíl na životě této ženy, kterou kdysi tak miloval. Jeho čistá láska byla však přehlušena chtíčem a egoismem, který byl do tohoto okamžiku Něchljudovým životním stylem. Seznamuje se blíže s případem

Maslovová, zjišťuje, že Kaťuša tráví ve vazební šest měsíců a rozhodne se, že ji ze své pozice musí pomoci, jak jen to bude možné. Usiluje o návštěvu Kaťuši ve věznici, k čemuž nakonec dojde. Zde prožívá Něchljudov otřesné pocity. Je zděšen z prostředí a fungováním věznice, o niž neměl do té doby konkrétnější představu, je šokován z toho, jakým způsobem je zacházeno s lidmi, jak nicotnou cenu zde má člověk. Poté co se představí Kaťuše padne na něho ještě větší úzkost, neboť „svou“ Kaťušu vůbec nepoznává. Překvapuje ho její chladnost a lhostejnost ke všemu včetně jeho samotného. Zatím nechápe, že to je jen nutná maska, kterou si Kaťuša vytvořila, aby mohla existovat ve světě, do kterého se propadla.

Něchljudov se jí snaží pomoci všemi možnými způsoby na vyšších místech v Moskvě i v Petrohradě. Je však zdrcen byrokracií, přetvářkou, falší a lhostejností, kterou najednou vidí u všech svých známých i přátel z vyšší společnosti, a kterou nebyl schopen do té doby vnímat. V tomto okamžiku nastává zásadní přerod, Něchljudova, doslova „vzkříšení“ všeho dobrého, co v sobě jako člověk měl, avšak co bylo zahlušeno kdesi hluboko v něm. Odjíždí k tetičkám na venkov, aby se dozvěděl vše o tom, co se stalo s Kaťušou, když ji opustil. Dozvídá se i to, že Kaťuša mu porodila dítě. Mezitím Kaťuša bojuje sama se sebou, neboť cítí k Něchljudovovi nenávisť, lhostejnost, a na druhé straně lásku, která z její strany nikdy nezemřela, ale nechtěla si to připouštět, jinak by nemohla žít. Tak jejich láska po letech opět ožívá, ale už úplně jiným způsobem, protože nic nelze vzít zpátky. Přes veškeré Něchljudovovy snahy o osvobození nebo alespoň zmírnění jejího trestu byla Maslovová obviněna z vraždy a poslána na nucené práce na Sibiř. Něchljudov je opět zdrcen byrokratickým aparátem a celou soudobou společností, která je naprosto lhostejná k lidským osudům a pod záštitou církve a patentu na „pravdu“ rozhoduje o životě druhých, a jak se sám ve věznici přesvědčil, často zcela nevinných lidí, kteří nemají v tomto procesu možnost dovolat se spravedlnosti. Nabízí Kaťuše sňatek, ta ho však odmítá, stejně jako jeho slib odejít společně na Sibiř, neboť jeho snahu vnímá pouze jako možnost odčinit svoje hříchy a ulevit svému svědomí. Něchljudov se ještě snaží obnovit soudní proces a znovu prošetřit její případ, ale vzhledem k dlouhým průtahům v jednání je nakonec nucen se rozhodnout, odejde –li skutečně společně s Kaťušou na Sibiř, jak slíbil. Nakonec se rozhodl svůj slib dodržet, pohádá se se svou rodinou, ztrácí přátele. Je však přesvědčen, že dělá to jediné, co ve svém životě udělat musí. Také Kaťuša se vlivem jeho přítomnosti začne měnit k lepšímu, přestává s pitím a postupně získává ztracenou úctu sama k sobě. I v jejím případě můžeme tedy hovořit o „vzkříšení“ toho dobrého, co v sobě vždy nosila, ale co bylo zneužito a zašlapáno. Cestu na Sibiř autor popisuje očima Něchljudova, který cestuje společně s odsouzenými a absolvuje s nimi všechny zastávky. Právě ty dovolují Něchljudovovi opět blíže nahlédnout na vězeňské praktiky proti kterým vnitřně bojuje. Kaťuša se na něho mnohokrát s prosbami. Ne však pro sebe, ale pro její spoluvězeňkyně a spoluvězně, kteří jsou nemocní nebo jsou věznění neprávem. Díky ní a Něchljudově postavení a penězům se podaří osvobodit skupinku vesničanů, kteří jsou věznění proto, že si dovolili sami předčítat u Bible. Něchljudov stejně jako Kaťuša nachází v pomoci bližnímu velké naplnění a zadostiučinění, což Kaťuše pomáhá upevnit její úctu k sobě samé a Něchljudovi nalézt cestu k svému pravému já. Na cestách Něchljudova zastihne zpráva, že byl Kaťuše snížena trest a to na vyhnanství. Opět nabízí Kaťuše sňatek, ta ho miluje, ale nedokáže říct ano z jednoho prostého důvodu. Nechce mu zkazit život, nechce Něchljudova postavit do situace, kdy by se musel vzdát svého dosavadního společenského postavení a přijmout ji – prostitutku a vězeňkyni - za ženu. Navíc už je poznamenaná ztrátou jeho lásky v minulosti, která ji nyní nedovoluje uvěřit mu víc, tak jak by si přála. Bojuje se

svými pocity, nakonec se ale trvá na své záporné odpovědi, což je paradoxně jen odrazem její skutečné lásky k němu. Rozhoduje se pro společný život s vězněm, který se do ní zamiloval. Ona k němu sice necítí silné pouto jako k Něchljudovi, její láska k němu je ale už obětovaná celým jejím dosavadním životem, a proto se rozhoduje pro dobře srdce obyčejného člověka, který ji nabízí společný život. Něchljudov respektuje její rozhodnutí, protože ji nechce už způsobovat další bolest a vrací se do hotelu kdesi na cestě na Sibiř, kde přemítá nad všemi událostmi a nad hrůznou pravdou, která mu až nyní otevřela oči. Nakonec otvírá Bibli a začte se do evangelia sv. Matouše. Tady nachází odpovědi na všechny svoje otázky a dochází k závěru, že kdyby lidé jednali podle jednoduchých přikázání daných Bohem, nebylo by mezi lidmi tolik zla a nenávisti a nastalo by Království Boží na zemi.

3.2. Pravoslavná liturgie obecně

3.2.1 Ústřední pravoslavná dogmata

Pravoslavná nauka zachovává apoštolskou posloupnost, její nynější učení bylo zformováno v průběhu několika století na církevních sněmech a koncilech. Pravoslavnou věrouku shrnuje tzv. nicejsko-cařihradském vyznání či symbolu víry, který sestavili svatí Otcové na 1. a 2. ekumenickém směnu v Nicei roku 325 a v Cařihradu roku 381. To stojí na několik pevných a neměnných základech:

1. Svatá tradice

- je každodenní život Božího lidu. Představuje souhrn zkušeností v církvi, jak byl předáván a došel až k nám od Ježíše Krista a Jeho apoštolů. Svatá tradice je vlastní život církve inspirovaný a vedený svatým Duchem, je souhrnem všeho potřebného pro život a spásu Božího lidu.

2. Svaté písmo

- je nejpřednější dílo svaté tradice. Věříme, že svaté Písmo je slovo Boží, bylo sepsáno lidmi vedenými a inspirovanými svatým Duchem, je zjevením samotného Boha. Písmo svaté - bible je sbírka knih sepsaných a sestavovaných více než tisíc let nejrůznějšími lidmi. Tvoří ji:
STARÝ ZÁKON popisující Boží zjevení do příchodu Ježíše Krista
NOVÝ ZÁKON završující Boží zjevení prohlášením Ježíše Krista Spasitelem světa. Písmo svaté bylo vytvořeno církví a pro církev.

3. Spisy svatých otců

- mezi spisy považované za prameny naší víry patří především díla svatých Otců, která vysvětlují základní učení církve a brání pravou víru.

4. Modlitba a liturgická bohoslužba

- jsme zváni k uskutečňování osobního modlitebního pravidla, které je nerozlučně spjata s veřejnými bohoslužbami církve. Nejdůležitější z nich je svatá liturgie. Představuje společné dílo Božího lidu a setkání se samotným Bohem.

5. Život svatých

- jsou svědectvím o Boží pravdě. Slouží nám jako vzory, podle nichž můžeme žít opravdový křesťanský život.

6. Trojjediný Bůh

- víra v jediného Boha, který působí prostřednictvím Boha Otce, Syna Božího a Ducha Svatého.

7. Spása

- podle křesťanské víry byl člověk stvořen dokonalý, ale svým vlastním hříchem se připravil o nesmrtelnost, až s obětí života Ježíše Krista dostal křesťan šanci na spásu a na život v Království Božím po vzkříšení.

8. Vzkříšení

- neboli ПАСХА (Pascha) tvoří základ liturgického kalendáře, protože Ježíš Kristus vstal z mrtvých a byl vzkříšen, člověk dostává podíl na jeho nesmrtelnosti.

9. Bohorodička

- zobrazování Svaté Bohorodice vyjadřuje úctu k Panně Marii, která je uctívána také jako Theotokos. Pravoslavní věří, že Marii jako jediný člověk nikdy nezhřešila a až do své smrti byla pannou.

K dosažení spásy a vzkříšení dochází člověk skrze tzv. Svaté tajiny. Ty představují jakýsi soubor modliteb, obřadů či úkonů askeze, které napomáhají věřícímu dosáhnout odpuštění hříchů, kterých se dopustil na zemi a spásy, tzn. vzkříšení po smrti. Metropolita Hierotheos říká, že o sepjetí tajin a askeze hovoří všichni světci a zprostředkovává čtenáři pohled sv. Řehoře Palamy, který se domnívá, že: „*tajiny odvozují své pojmenování od toho, že se zde nejedná pouze o něco viditelného, ale také o něco duchovního a nevysvětlitelného. Když k nim člověk přistupuje, musí proto přihlížet nejen k tomu, co se ukazuje navenek, ale i k tomu, co není vidět a co je duchovní.*“³⁸ Svatých tajin pravoslavná církev vyčleňuje sedm, a jsou následující:

1. Tajina křtu

- svátost, obřad, prostřednictvím kterého je člověk omytý svćenou vodou očištěn od hříchu a spojuje se s Kristem. Zároveň křest představuje vstupní obřad pro začlenění do společenství věřících. Metropolita Dorotej vysvětluje tajemství křtu takto: „*Při něm (křtu – pozn. autora) se uskutečňuje neviditelné, ale reálné znovuzrození. Je to počátek nového života. V ucelené jednotě samotného křtu vodou, křtu Duchem svatým (tj. pomazání posvěcením myrem se slovy Pečeť daru Ducha svatého) a tajemné Večeře se člověk zasvěcuje do nového života. Jestliže se dnes na rozdíl od prvních dob křtí převážně novorozenci, je to proto, že ani ji není Boží láska odepřena. Ovšem ty, kdo takto přijali křest, to zavazuje, aby se snažili růst ve víře, aby se rozhodně postavili do společenství církve, kam je křest zařadil. Bludnou vírou a nevírou a také nekajícím setrváním ve hříchu se člověk od církve odlučuje a staví se na odpor blahodárnému účinkování svého křtu. Návrat k němu představuje svatá tajina pokání.*“³⁹

2. Tajina myropomazání (v katolické církvi označováno jako biřmování)

- přijetí Ducha svatého, kdy se duchovní skrze modlitbu obrací k pokřtěnému a pokřtěný na sebe prostřednictvím obřadu myropomazání bere odpovědnost apoštolského hlásání víry, tzn. že je povolán k hlásání evangelia nejen svými slovy, ale především svým vlastním životem. Uvádí se také, že jde o jakési „zvnitřnění“ církevní věrouky.

3. Tajina Těla a Krve Páně – Eucharistie

- duchovní skrze modlitbu vyzývá přítomnost Ducha svatého do Eucharistie (nekvašený chléb – Tělo Kristova, víno – Krev Kristova), kterou pak věřící přijímají v průběhu bohoslužby. Metropolita Hierotheos, když mluví o důležitosti duchovního boje a askeze společně s přijímáním Eucharistie: „*Skrze tajiny se Kristus stává naším druhem v boji. Druh v boji nepodává pomocnou ruku netečným a nezúčastněným, nýbrž zdatným a odhodlaným, kteří se odvážně staví proti svému nepříteli. Také po Přijímání svatých*

³⁸ Metropolita Hierotheos (Vlachos): *Pravoslavná spiritualita*, Prešov 2006, s. 72

³⁹ Metropolita Dorotej a kol.: *Naše pravoslaví*, Praha 1978, s. 26

tajin je však po člověku vyžadována zvláštní askese, aby si uchoval Boží milost přijatou skrze svaté tajiny.“⁴⁰

4. Tajina pokání – svátost smíření (zpověď)

- Svátost, kterou uděluje duchovní skrze Boží milosrdenství věřícímu člověku, jež předstupuje před Boha se svými hříchy, lituje jich a prosí za odpuštění. Špaček ve svém příspěvku v knize Svátost pokání a smíření zdůrazňuje, že pouhá lítost a zpověď nestačí, když uvádí, že: „*Člověk pokáním není s to napravit své viny, zadostiučinit za spáchané zlo či podstoupit přiměřený trest, ale vstupuje na cestu, která vede k uzdravení. Zásadním momentem je v tom rozhodnutí provést vnitřní změnu (metanoia). Takové pojetí hříchu a pokání jako léčebného prostředku není zatíženo juridismem, jak svorně podtrhují pravoslavní teologové. Další etapou pokání je přemáhání pozůstatku hříchu a ničení jeho kořenů v člověku a zároveň vysvobozování se z moci ďáblovy. Tím, že pokání očisťuje a vysvobozuje, působí postupnou proměnu člověka tělesného v duchovního, vede ho ke svatosti, k sjednocení s Bohem čili ke zbožštění.*“⁴¹

5. Tajina kněžského svěcení (chirotonie)

- Obřadní svátost, kdy jsou do úřadu kněžství zasvěcováni nově povolání. Kněžské svěcení se provádí vložení rukou na hlavu svěceného („rukopoložení“ – chirotonie).

Úřad kněžský má tři stupně:

1. úřad biskupský neboli episkopský – vykonává svaté tajiny amá pravomoc světit,
2. úřad kněžský neboli presbyterský – vykonává svaté tajiny,
3. úřad jáhenský neboli diakonský – diakon (jáhen) přísluhuje při bohoslužbě.

6. Tajina manželství

- obřadní svátost, kdy Bůh svým požehnáním spojuje muže a ženu v jeden celek. Účelem manželství není pouze plození a výchova dětí, ale také společný duchovní růst manželů. Svazek je chápán jako nerozlučitelný, tzn. Církvi ani jinou institucí nezrušitelný. I v případě ovdovění je nový sňatek považován za hřích. Jak uvádí Sládek ve své Mystické teologii: „*Křesťanství povýšilo intimní vztah muže a ženy na svátost. Pozvedlo tím a proměnilo lidskou sexualitu do duchovní dimenze sjednocení dvou bytostí v jedno. Svátost manželství sceluje osobnost obou manželů a je prostředkem ke společnému duchovnímu růstu. Manželé překonávají vlastní egoismus a sebestředné tendence, aby upřeli svou pozornost k druhému. Ve svátosti manželství působí sjednocující kosmické síly, aby nedokonalost jednoho doplnila přítomnost druhého.*“⁴²

7. Tajina pomazání nemocných

⁴⁰ Metropolita Hierotheos (Vlachos): *Pravoslavná spiritualita*, Prešov 2006, s. 81-82

⁴¹ Špaček, M.: *Svátost pokání a smíření. Podklady k přednášce kajičnosti v teologii východní církve*. [online] Dostupné z: www.pastorace.cz

⁴² Sládek, K. *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*, Červený Kostelec 2010, s. 122

- odpuštění hříchů, uzdravení duše i těla, pokud je to Boží vůle. Zpravidla je udělována na tzv. Čistou středu (1. týden velikonočního půstu) nebo na tzv. Velikou středu před Velikonoci.

3.2.2 Pravoslavná bohoslužebná liturgie

Pravoslavná bohoslužebná liturgie vychází stejně jako ta katolická z židovské tradice. Její současný charakter však utvářela byzantská liturgie, proto je její charakter blízký té řeckokatolické. Mirkovič říká, že: „*Kázeň má posloužit vnitřní religiozitě a jako orgán svědomí i náboženskému a morálnímu životu všeobecně. Proto je kázeň v průběhu bohoslužby nejenom potřebná, ale je i podstatnou částí bohoslužby, samotnou bohoslužbou.*“⁴³

Dále vyčleňuje tři hlavní účely pravoslavné bohoslužby:

„*První účel bohoslužby pravoslavné Církve spočívá ve vnějším zobrazení vnitřní zbožnosti, ve vnitřním uctívání Boha ze strany církevní obce, jejích členů a celé Církve.*“⁴⁴ Znamená to sdílet své hříchy a utrpení ve společenství stejně smýšlejících lidí s duchovní podporou duchovního představitele, který je povolán Bohem šířit Jeho slovo mezi lid a pomáhat mu na jeho cestě k dosažení pokoje a spásy. Druhý účel pravoslavné bohoslužby podle Mirkoviče spočívá „*v udržování, pokračování a šíření křesťanské víry a života, vzestup (tj. vnitřní povznesení ducha k Bohu a k božským věcem) věřících, který se nazývá didaktický (poučný).*“⁴⁵ Pod tímto účelem chápeme pozitivní působení církevního společenství na věřícího, kterému se prostřednictvím církve dostává možnosti nahlédnout do Tajemství, najít tak povzbuzení pro svůj další život a posílit tak svou víru. Třetí účel pravoslavné bohoslužby popisuje Mirkovič jako „*uskutečňování vykoupení přineseného od Ježíše Krista a daného člověku i s plody milosti. Posvěcení člověka a jeho sjednocení s Bohem.*“⁴⁶

Pravoslavná liturgie slouží bohoslužbu po vzoru byzantské tradice. Ta udává charakter obřadu a určuje skladbu a náplň bohoslužby. Od 5. stol. je nejpoužívanější liturgie sv. Jana Zlatoústého, která je také využívána po většinu liturgického roku. Existují však výjimky jako jsou velké křesťanské slavnosti a svátky, kdy je upřednostňována bohoslužba podle liturgie sv. Basila.

Liturgie sv. Jana Zlatoústého je tvořena třemi částmi:

1) Proskomidie

Část bohoslužby, kdy duchovní v tichosti připravuje dary – chléb a víno za zavřenou stěnou ikonostasu. Na obětním stolku (žertvenik) vyřezává z kvašeného chleba (prosfora) část, která se užívá při samotném obřadu (beránek) a klade ji na diskos (talířek na nožce). Sládek ve své Mystické teologii popisuje proskomidii následujícím

⁴³ Mirkovič, L.: *Pravoslavná liturgika II*, Prešov 1994, s. 101

⁴⁴ Tamtéž, s. 16

⁴⁵ Tamtéž, s. 17

⁴⁶ Tamtéž, s. 19

způsobem: „Již na začátku proskomidie vykonává kněz a diákon úkon pokání vzýváním Boží Trojice: Přesvatá Trojice, smiluj se nad námi. Obřadné oblékání doprovází žalmové modlitby k Hospodinu: Bohu Otci. Při přípravě darů je nejprve připomínán Kristus: Boží Syn, jeho soásný čin na kříži. Během prvního vyřezávání částí kvašeného chleba (prosfora) kněz říká: Je obětován Beránek Boží, ten, který snímá hříchy světa, obětován za jeho život a spásu. Dále je při přípravě darů připomínána Bohorodička, andělé a svatí, živí i mrtví. Následuje okuřování darů, oltáře, ikon, lidu kadidelnicí a požehnání za vzývání Ducha svatého.“⁴⁷

2) Liturgie katechumenů

První část bohoslužby. Začíná tzv. velkým okuřováním, které provádí diákon a zvoláním duchovního: „Blahoslaveno budiž království Otce i Syna i Svatého Ducha, nyní i vždycky i na ně věky věkův.“⁴⁸ Podívejme se, jak tuto část bohoslužebné liturgie popisuje řeckokatolická církev: „Zpívají se ektenie (delší či kratší řada krátkých proseb na způsob litaní), které přednáší diákon a věřící odpovídají při české liturgii Pane, smiluj se a při staroslověnské věřící zpívají Hospodi, pomiluj,, v řecké liturgii Kyrie, eleison. Po ektenii se zpívají tři antifony (v neděli první ze žalmu Jásejte Pánu, všechny země; 2. antifona obsahuje císařem Justiniánem složený hymnus Jednorozený Synu a 3. antifona se skládá z devatera Kristových blahoslavenství. Antifony jsou proloženy dvěma malými ekteniemi, první se v české liturgii zatím většinou vynechává. Kněz s diákonem koná tzv. malý vchod, průvod chrámem, při němž diákon nese slavnostně evangeliář. Poté se zpívají tropary a kondaky (krátké oslavné hymny na počest určitého svátku či světce nebo dne). Následuje zpěv trosvaté písně (Svatý Bože, svatý Silný, svatý Nesmrtelný, smiluj se nad námi). Je to hymnus oslavující a vzývající Boží Trojici. Pak se zpívá prokimen (předzpěv) – většinou verše ze žalmu. Lektor čte úryvek z apoštolských listů nebo ze skutků apoštolských. Zpívá se alleluja, které se má prokládat dvěma verši, ze žalmů. Kněz nebo diákon čte úryvek z *Evangelia*, který podle *liturgického kalendáře* na ten den připadá, pak může následovat kázání. Po něm následují snažné prosby (ektenie). Tato část bohoslužby byla původně věnována výuce katechumenů (to jsou ti, kteří se připravují na křest).“⁴⁹

3) Liturgie věrných

Druhá část bohoslužby, jejímž obsahem je přijímání Těla a Krve Kristova.

„Začíná zpěvem Cherubínské písně (Věřící zpívají: Když cherubíny tajemně představujeme a životodárné Trojici trojsvatý chvalozpěv zpíváme, každou pozemskou starost nyní odložme). Kněz při tom čte dlouhou modlitbu a diákon okuřuje svatý prestol, oltářní část, ikonostas, věřící a chrám. Pak se koná velký vchod. Při velkém vchodu sloužící duchovní vycházejí průvodem ze svatyně bočními (severními) dveřmi ikonostasu do chrámové lodi postaví se před ikonostasem a po slavnostních modlitbách a požehnání

⁴⁷ Sládek, K.: *Mystická teologie východoslovanských křesťanů*, Červený Kostelec 2010, s. 88-89

⁴⁸ Řeckokatolická církev v Otrokovicích [online] Dostupné z: www.reckokatolici-otrokovice.webnode.cz

⁴⁹ Tamtéž

věřícím vchází průvod duchovních hlavními středními dveřmi ikonostasu (královskou bránou) zpět k oltáři.

Při velkém vchodu přenášejí sloužící obětní dary (chléb na diskosu a víno v kalichu) ze žerveníku na svatý oltář - prestol. Před neseným chlebem a kalichem kráčí ministranti se svícemi. Při tomto slavnostním průvodu se duchovní modlí za církev: hlasitě vzpomínají římského papeže, jména biskupů, modlí se za veškeré duchovenstvo a vládnoucí nám a chránící nás, za zakladatele chrámu a za všechny pravověrné křesťany; při tom duchovní žehnají přítomným věřícím. V symbolické rovině výkladu liturgie představuje velký vchod cestu Pána Ježíše s křížem na Golgotu, jeho ukřižování, smrt a uložení do hrobu. Pak věřící recitují nebo zpívají Vyznání víry a pak následuje příprava na eucharistický kánon, požehnání, děkonná modlitba, starozákonní hymnus, připomínky poslední večeře s biblickými slovy Kristovými, pozdvižení a vzývání svatého Ducha, při čemž dochází k sestoupení svatého Ducha a proměnění předložených darů - chleba a vína - na přecistě Tělo Kristovo a drahocennou Krev Kristovu. Po apoštolském požehnání a kněžském dikučinění jsou vzpomínáni andělé opěvující v nebi Hospodina Boha na trůnu, zpívá se biblický hymnus Svatý, svatý, svatý, Pán zástupů, ... (Izaiáš VI,2-3), kněz pak připomíná poslední večeři Páně slovy: „Vezměte a jezte, toto je moje tělo, které se za vás láme na odpuštění hříchů,“ pronášenými nad chlebem, a slovy: Pijte z něho všichni, toto je moje krev Nového zákona, která se vylévá za vás i za mnohé na odpuštění hříchů, pronášenými nad kalichem (kněz při tom ukazuje pravicí na chléb a posléze na kalich s vínem); poté vykonává pozdvižení chleba a vína se slovy: Tvoje z tvého tobě přinášíme za všechny a za všechno a tím se přichází k epiklesi - vzývání Svatého Ducha, aby sestoupil a proměnil předložené dary, kněz po prosbě za seslání svatého Ducha žehná zvláště chléb, zvláště kalich a obojí najednou, při čemž se děje duchovní proměnění na Tělo a Krev Kristovu.⁵⁰

Následuje společná modlitba Otče náš a přijímání Eucharistie. Poté závěrečné požehnání a propuštění z chrámu. Před odchodem z chrámu se pronáší děkonné modlitby za svaté přijímání a modlitba vyznání k sv. Janu Zlatoústému formou troparu nebo kandaku.

Tropar sv. Janu Zlatoústému:

„Blahodat' z úst tvých jako zář ohně se zaskvěvší, osvítila celý svět, poklady nezištnosti jemu nalezla, výsost pokory nám ukázala; avšak uče nás slovy svými, otče Jene Zlatoústý, pros Slovo, Krista Boha, aby spasil duše naše.“⁵¹

Kondak sv. Janu Zlatoústému:

„S nebes přijal jsi blahodat' Božskou a ústy svými učíš všechny klaněti se v Trojici jedinému Bohu, Jene Zlatoústý, nejblaženější, ctihodný, důstojně blahoslovíme tebe, neboť ty jsi vůdce, jenž zjevuje věci Božské.“⁵²

⁵⁰ Řeckokatolická církev v Otrokovicích [online] Dostupné z: www.reckokatolici-otrokovice.webnode.cz

⁵¹ Liturgie sv. Jana Zlatoústého [online] Dostupné z: www.wikipedia.org

⁵² Tamtéž

3.2.3 Bohoslužebné předměty a nářadí

Mezi bohoslužebné předměty a nářadí řadíme vše, co je využíváno při bohoslužbě hraje při ní určitý význam. Většinou mají tyto předměty jak praktické, tak symbolické využití. Bohoslužebné předměty a nářadí můžeme rozdělit do následujících skupin: 1. Svaté nádoby, 2. Bohoslužebná roucha, 3. Bohoslužebné knihy, 4. Svaté ikony, 5. Ostatky svatých či relikvie.

1. Svaté nádoby

- KALICH – obětuje se v něm víno smíchané s vodou, světí se na Krev Kristovu
- DISKOS (patena) - nádoba, v níž se přináší kvašený chléb a světí se na Tělo Kristovo
- HVĚZDICE – tvoří ji dva ohnuté pruty, hvězdice se přikládá na diskos a chrání Tělo Kristovo (proměněný chléb)
- POKROVCE – pokrývadla (plátýnka) na diskos, druhý na kalich a třetí na obě nádoby
- RYPIDA – vykládané vějířky, jimiž se ovívají svěcené Dary
- LŽIČKA – zlatá nebo stříbrná, slouží k podávání Eucharistie
- KOPÍČKO – nožik s ostřím po obou stranách, kterým se vykrajuje chléb k obětování
- HOUBIČKA – slouží k očištění diskosu od drobečků chleba
- ANTIMINS – čtvercové hedvábné plátno, ve kterých jsou zašity ostatky svatých
- KADIDELNICE – nádoba, do které se dává uhlí a kadidlo a slouží diakonovi k okuřování při bohoslužbě
- a jiné

2. Bohoslužebná roucha

Roucha se rozlišují podle stupně svěcení. Protože existují tři stupně svěcení, rozlišují se i tři různá členění. Diákonské roucho se skládá ze sticharu, nárukavnoce a oráru, prebsterské tvoří stichar, epitrachil, pojás, nárukavnice a felon, biskupské potom stichar, epitrachil, pojás, nárukavnice, sakos, nábederník a omofofor.

STICHAR – roucho pokrývající celé tělo až na zem

NÁRUKAVNICE – spony, které upevňují rukávy

ORÁR – pruh látky, který nosí diákon na levém rameni a užívá ho na ukazování, udělování pokynů věřícím v průběhu bohoslužby

EPITRACHIL – zdobené roucho různých barev, které si pop navléká přes hlavu

POJAS – pás, kterým si váže pop přes stichar a epitrachil

FELON – dlouhý plášť bez rukávů, navléká se přes hlavu

NÁBEDERNÍK – látka ve tvaru čtverce, která se zavěšuje jedním cípem za pás na místě pravého bedra, symbolicky znamená duchovní ochranu (duchovní meč)

SAKOS - vrchní oděv, který metropolita obléká na stichar

OMOFOR – nejdůležitější liturgické roucho metropolity, asi 3,5 m dlouhý pruh látky většinou bílé barvy, klade se na obě ramena a splývá v jeden pruh na prsou

3. Bohoslužebné knihy

Bohoslužebné knihy dělíme na svaté a církevní (bohoslužebné). Mezi svaté knihy patří svaté Evangelium, Apoštol (spisy a listy apoštolské), a žaltář. Mezi církevní knihy pravoslavná církev řadí Typik (pravidla pro konání bohoslužby), Trebnik (modlitebník), Služebník (misál – kniha sloužící duchovnímu a diákonovi pro vedení ohoslužby), Časoslov (nepohyblivé modlitby), Měsíční minea (pohyblivé modlitby), Triod (bohoslužby pohyblivých dnů a svátků) a další.

4. Svaté ikony

Zobrazení Ježíše Krista, Bohorodičky, světců, mučedníků a výjevů z jejich života, jejichž „psaní“ na dřevěné desky podléhá přísným pravidlům. Ikona nezobrazuje reálný výjev (proto opomíjí třetí perspektivu – hloubku), ale je tvořena ikonopiscem s určitým posláním. Složené desky podle daných zákonitostí tvoří ikonostas. Ikonostas v pravoslavném chrámu představuje stěnu mezi oltářní částí a veřejným prostorem.

5. Ostatky svatých či relikvie

Jako ostatky svatých a relikvie chápeme ostatky těla světců, oblečení, předmět, s kterými byli pohřbeny, nebo nástroj, jímž byli umučeni. Mirkovič uvádí, že: „*Církev nezavedla uctívání relikvií pozitivním nařízením, ale zavedl to křesťanský lid, a Církev to dopustila.*“⁵³

⁵³ Mirkovič.L.: Pravoslavná liturgika I, Prešov 1994, s. 176

4. Pravoslavná liturgie v románu Vzkříšení

Autor nám dává nahlédnout do pravoslavné liturgie v několika kapitolách, a to zejména v těch, které přímo popisují průběh bohoslužby, nebo ve kterých ať už přímo nebo nepřímo kritizuje praktiky pravoslavné církve. Kritiku pravoslavné církve v románu můžeme vnímat ve dvou oblastech. V té první autor kritizuje konkrétní liturgické úkony či pravoslavná dogmata, ve druhé je předmětem jeho kritiky postavení církve jako prostředníka mezi lidem a státní mocí, která pracuje pro ni, stejně jako stát pracuje pro církev, a to za jediným účelem – udržení moci prostřednictvím poslušnosti a oddanosti lidu společně vytvořeným hodnotám.

V následujících řádkách se pokusíme objektivně přiblížit průběh pravoslavné liturgie 2. pol. 19. stol., neubráníme se ale přiblížení autorovy kritiky pravoslavné církve. Jako příklad nám zpočátku poslouží dvě kapitoly románu, které popisují pravoslavnou bohoslužbu.

Prvním příkladem je bohoslužba ve vesnickém kostele. Z liturgického hlediska se bohoslužba koná v čase tzv. vigílie, tedy v předvečer velkého svátku. Tady se můžeme domnívat, že autor románu vybírá zcela náhodně předvečer Kristova vzkříšení. Později se ale budeme zabývat tím, bylo-li toto období v liturgickém roce vybráno opravdu náhodně. Tolstoj popisuje vigílii jako navýsost slavnostní událost, která vzbuzuje v lidech radost a úctu jednoho k druhému, kdy lidé přicházejí v brzkých ranních hodinách do chrámu slavit svátost Vzkříšení. Popisuje krásu světel hořících svící, květinovou výzdobu, atmosféru plnou vznešené úcty a očekávání. „*Vše bylo sváteční, slavnostní, veselé a krásné: kněží ve světlých a stříbrných ornátech se zlatými kříži, jáhen a žalmisté ve svátečním stříbrném a zlatém rouchu, vyšňoření dobrovolní zpěváci s namaštěnými vlasy, veselé taneční nápěvy svátečních písní a trojklanné svícny, zdobené květy, jimiž kněží neustále žehnali lidu za opětovaného volání: Vstať z mrtvých! Vstať jest z mrtvých!*“⁵⁴ V kapitole si všimneme dalšího liturgického úkonu, a to okuřování diákona kadidelnicí, zpěv slavnostního žalmu a také to, že popisovaná bohoslužba byla první ze dvou sloužených v ten velký slavnostní den. Tolstoj zde popisuje bohoslužbu jako slavnostní společenskou a duchovní událost, která vyvolává v člověku radost z Kristova výhry nad věčnou smrtí a radost nad spásou člověka, která v ten den motivuje být k sobě ušlechtilější a těšit se ze vzájemné přítomnosti na bohoslužbě.

V této jedinečné atmosféře jsme svědky osobního „vzkříšení“ toho božího, tedy toho nejlepšího, čeho je člověk ze své podstaty schopen - bezpodmínečné lásky, která začíná paralelně vznikat mezi Něchljudovem a Kaťušou na pozadí popisované slavnosti liturgického Vzkříšení. Zde je na místě polemizovat, do jaké míry nechává autor symboliku vzkříšení prostoupit celým románem. Neboť, zde v předvečer Vzkříšení se rodí (křísí) láska mezi mužem i ženou, která v sobě ztělesňuje veškerou podstatu lidského bytí a smyslu lidské existence, a objevuje se opět až na konci románu, kdy už ale nemůže dostátá svého naplnění v materiálním světě, avšak stává se opět impulsem pro vzkříšení toho nejlepšího, co ze sebe může člověk poskytnout tomu druhému.

⁵⁴ Tolstoj, L. N.: Vzkříšení, Praha 1961, s. 63

Druhou kapitolou, ve které nám autor představuje pravoslavnou bohoslužbu, je bohoslužba ve vazební věznici, kde se právě nachází Maslovová a čeká na vynesení rozsudku. Celková atmosféra a okolnosti konání této bohoslužby jsou diametrálně odlišné od předem popisované. Zvláště poté, co si čtenář přečte první popisovanou bohoslužbu zůstává v šoku nad tím, jak kriticky až ironicky popisuje Tolstoj bohoslužbu ve věznici. Opět se nejprve zaměříme na liturgickou stránku popisovaného obřadu. V chrámu vazební věznice se autorovo vyprávění zaměřuje pouze na popis přijímání Eucharistie, vzhledem k výše popsání teorii bychom mohli konstatovat na tzv. liturgii věrných. Popisuje zde krájení kvašeného chleba a namáčení ve víně a obřad proměňování za doprovodu modliteb pronášených duchovním. V románu autor popisuje, jak kněz vkládá sousto namočeného chleba do svých úst a přijímá tak Tělo a Krev Kristovu, a poté přijímání pomocí lžičky především dětí. Dále autor uvádí, že žalmista přednesl několik žalmů ze Skutků svatých apoštolů a kněz přečetl z evangelia sv. Marka o tom, jak se Kristus před svým nanebevzetím zjevil sv. Máří Magdaléně a jedenácti učedníkům a na konci bohoslužby přicházeli vězni líbat kříž, který držel duchovní před jejich zraky.

Co se týče kritiky pravoslavné církve, autor románu se v této kapitole vyjadřuje ostře a velice konkrétně proto pokrytectví a umělým dogmatům, kterým ano duchovní sami nevěří, ale konají tak proto, že jsou přesvědčení, že tak je to správně, tak to požaduje samotný car, a proto z toho plyne i odpovídající odměna. Tolstoj se zde vymezuje proti této uměle zformované ideologii nejprve s pochybnostmi a ironií. *„Podstatou bohoslužby byla domněnka, že kousky chleba, knězem vykrojené a dané do vína, se za určitých manipulací a modliteb proměňují v tělo a krev Páně. Manipulace záležely v tom, že kněz, třebaže mu překážel navlečený brokátový pytel, stejnoměrně zvedal obě ruce a držel je ve vzduchu, načež poklekával a líbal stůl a vše, co na něm bylo. Nejdůležitější úkon nastal, když kněz vzal do obou rukou ubrousek a stejnoměrně a plynule jím mával nad miskou a zlatým kalichem. Předpokládalo se, že právě v té chvíli se chléb a víno proměňují v tělo a krev, a tudíž byla tato část bohoslužby vybavena rázem obzvláště slavnostním.“*⁵⁵

Tolstoj dále poznamenává, že byla jen nepatrná část těch, kdo prohlédli toto divadlo, zato většina lidí věřila v tajemnou sílu všech liturgických úkonů, klaněli se, křížovali a padali na zem za řinčení okovů. Taková byla i Maslovová, která, jak autor výstižně popisuje, patřila mezi ty, kteří měli při bohoslužbě *„smíšený pocit zbožné úcty a nudy.“*⁵⁶

V další kapitole Tolstoj už vystupuje velmi otevřeně a kriticky. Nepopisuje zde žádné následující události, ale věnuje se pouze kritice pravoslavné církve a jejích dogmat, když říká, že: *„A nikoho z přítomných od kněze a inspektora až po Maslovovou nenapadlo, že týž Ježíš, jehož jméno sípavě, bezpočtukrát opakoval kněz, velebicí ho všelijakými podivnými slovy, že tento Ježíš výslovně zapověděl vše, co se tu dělo. Zapověděl nejen to nesmyslné krasořečnění a rouhačské čáry kněží-učitelů nad chlebem a vínem, nýbrž zapověděl co nejdůrazněji, aby se jedni lidé nazývali učiteli druhých lidí, zapověděl modlitby v chrámech a kázal, aby se každý modlil o samotě, zapověděl i chrámy, řka, že je přišel rozbořit a že modlit se nemáme*

⁵⁵ Tamtéž, s. 146

⁵⁶ Tamtéž, s. 150

v chrámech, nýbrž v duchu a v pravdě. Ale především zapověděl nejen soudit lidi a věznit je, hanobit a mučit, jak se to dalo zde, nýbrž zakázal i jakákoli násilí na lidech, řka, že vše, co se tu provádí, je nejhorším rouháním a výsměchem Kristovi, v jehož jménu se to vše dalo.“⁵⁷

Tolstoj dále kritizuje povrchnost a faleš duchovních: *„Kněz to vše dělal s klidným svědomím, neboť byl od dětství vychován v přesvědčení, že je to jediná pravá víra, kterou vyznávali všichni svědci už od dávných dob a kterou nyní vyznává duchovní i světská vrchnost. Nevěřil, že z chleba se stalo tělo, (tomu věřit nelze), avšak věřil, že je nutno věřit v tuto víru. A zejména ho v té víře utvrzovalo, že za vykonávání církevních obřadů již osmnáct let pobíral důchod, z něhož živil rodinu, vydržoval syna na gymnasiu a dceru v klášterní škole. Stejně, ba ještě pevněji věřil žalmista, poněvadž nadobro zapomněl na dogmatickou podstatu té víry a věděl jenom, že na teplé víno, na zádušní modlitby, na hodinky, na pobožnost obyčejnou a pobožnost chvalozpěvem, na vše je předepsaná určitá cena, kterou praví křesťané rádi zaplatí, a proto vykořisťoval své smiluj se, smiluj se, zpíval a odříkával, co se patřilo, jako se prodává dříví, mouka nebo brambory.“⁵⁸*

Další kriticky laděný popis se týká věřících vězňů, ačkoliv je Tolstoj chápe pouze jako oběti celé zkonstruované ideologie. *„Až na několik málo vězňů, kteří prohlédli celý podvod páchaný na lidech té víry a v duchu se jí smáli, většina jich věřila, že ve zlacených obrazech, svících, kališích, ornátech, křížích i v opakování nesrozumitelných slov Ježíši milostiplný a smiluj se tkví tajemná moc, jejímž prostřednictvím je možno získat větší výhody v nynějším i v budoucím životě. Ačkoli se většina z nich několikrát pokusila nabýt výhody v nynějším životě pomocí modliteb, pobožností a svéc, a nenabýli jich, neboť modlitby zůstaly nevyslyšeny, přece byl každý pevně přesvědčen, že je to náhodný nezdár a že toto zřízení, schvalované učenými lidmi a metropolity, je přece jen zřízením důležitým a nezbytným, ne-li pro tento, tedy pro budoucí život.“⁵⁹*

Na tomto místě je třeba poznamenat, že Tolstého kritika přijímání Eucharistie odporuje Novému zákonu, kde se v Evangelii sv. Marka, Matouše a Lukáše přináší svědectví o ustanovení přijímání chleba a vína samotným Ježíšem. Srovnejme si výroky těchto učedníků.

V Evangelii sv. Marka čteme: *„Když jedli, vzal chléb, požehnal, lámal a dával jim se slovy: Vezměte, toto jest mé tělo. Pak vzal kalich, vzdal díky, podal jim ho a pili z něho všichni. A řekl jim: Toto jest má krev, která zpečetuje smlouvu a prolévá se za mnohé. Amen, pravím vám, že nebudu již pít z plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu pít nový kalich v Božím království.“⁶⁰*

Matouš zaznamenává ustanovení při poslední večeři takto: *„Když jedli, vzal Ježíš chléb, požehnal, lámal a dával učedníkům se slovy: Vezměte, jezte, toto jest mé tělo. Pak vzal kalich, vzdal díky a podal jim ho se slovy: Pijte z něho všichni. Neboť toto jest má krev, která zpečetuje*

⁵⁷ Tamtéž, s. 148-149

⁵⁸ Tamtéž, s. 149

⁵⁹ Tamtéž, s. 150

⁶⁰ Bible, Evangelium sv. Marka, 14

smlouvu a prolévá se za mnohé na odpuštění hříchů. Pravím vám, že již nebudu pít z tohoto plodu vinné révy až do toho dne, kdy budu s vámi pít kalich nový v království svého Otce.“⁶¹

Lukáš se pak vyjadřuje tímto způsobem: „*Vzal kalich, vzdal díky a řekl: Vezměte a podávejte mezi sebou. Neboť vám pravím, že od této chvíle nebudu pít z plodu vinné révy, dokud nepřijde království Boží. Pak vzal chléb, vzdal díky, lámal a dával jim se slovy: Toto jest mé tělo, které se za vás vydává. To čiňte na mou památku. A právě tak, když bylo po večeři, vzal kalich a řekl: Tento kalich je nová smlouva zpečetěná mou krví, která se za vás prolévá.*“⁶²

Zajímavé ale je, že jediný Lukáš přímo uvádí nařízení Kristovo: „*Toto je mé tělo, které se za vás vydává. To čiňte na mou památku.*“⁶³

4.1 Porovnání bohoslužeb v románu Vzkříšení

Autor nám v románu předkládá dvě bohoslužby, které se odehrávají za zcela odlišných podmínek. Výše jsme si blíže popsali obě bohoslužby, nyní se je pokusíme porovnat, pro zdůraznění rozdílů, které Tolstoj předkládá.

1. Na vesnickou bohoslužbu přicházejí lidé dobrovolně, v očekávání a s radostí, zatímco bohoslužby ve věznici jsou trestanci nuceni se zúčastnit, a to vše za účelem mravního působení, kdy se mají shledat vinnými sami před sebou, a vynucování poslušnosti vůči příkazům přicházejících shora.
2. Aktivní účast věřících na dění při bohoslužbě ve vesnickém chrámu – květinová výzdoba, dobrovolní zpěváci, na druhé straně pasivní účast vězňů na bohoslužbě ve věznici.
3. Vzájemné sdílení radosti po skončení bohoslužby ve vesnickém chrámu – polibky na znamení radosti Kristova Zmrtvýchvstání, nucené vyjadřování zbožnosti, nezájem a nuda v duších vězněných.

V samotném líčení bohoslužby ve vazební věznici nás Tolstoj zaráží celou řadou protichůdných obrazů. Je to například zmiňovaná snaha o napravení vězňů, zatímco jsme svědky nesrozumitelných formulí a modliteb, kterým nikdo z věřících lidí nerozumí, a postrádáme tedy konkrétní prostředek, kterým církev na věřící pozitivně působí. Potvrzuje se nám tedy, že „napravením“ trestanců není míněno nic jiného než slepé dodržování církevní dogmatiky. Dále autor staví to protikladu bohatství výzdoby chrámu a zubožené otrhané trestance s řetězy na nohou. V neposlední řadě je zarážející to místo, kdy duchovní pronáší přímlovu za carskou rodinu, pokud máme srovnat životní situaci a postavení carské rodiny a vězněných bez základních lidských práv. Zajímavou zmínkou je také detail, kdy autor uvádí, že ke Svatému přijímání šly především děti. Logicky z této zmínky vyplývá, že vězňům je účast na Těle a Krvi

⁶¹ Bible, Evangelium sv. Matouše, 26

⁶² Bible, Evangelium sv. Lukáše, 21-22

⁶³ Tamtéž, 21-22

Kristově účast zakázán, a to pro své těžké hříchy.

4.2 Další kritika pravoslavné církve v románu Vzkříšení

V románu najdeme několik okamžiků, kdy se autor kriticky až ironicky pozastavuje nad paradoxy, kdy společnost staví na odív Krista, hájí s e jeho příkázáními, zatímco jedná zcela proti jeho zásadám.

Takovým okamžikem je například scéna, kdy Něchljudov očekává příchod Maslovové ve vazební věznici: „*Kancelář se skládala ze dvou místností. V první, kde byla velká, vyčnívající oprýskaná kamna a dvě špinavá okna, stála v jednom rohu černá míra na měření výšky trestanců a v druhém rohu visel jako obvyklá nezbytná součást každé mučírny, jako výsměch jeho učení – velký obraz Kristův.*“⁶⁴

Když se ocitá Něchljudov ve věznici poprvé, všimne si náhodou na tom hrozném místě plného násilí, lidské nevole a hanby, kde jsou porušována základní lidská práva kříže s popraveným Kristem. V této chvíli Něchljudov teprve zjišťuje pravou tvář soudního a vězeňského systému, jehož je on sám jako soudní porotce součástí. Proto se i autor zpočátku nevyjadřuje tak kriticky jako je tomu v závěru románu, ale společně s hlavním hrdinou a čtenářem proniká do prohnitého byrokratického správního systému: „*První místnost za dveřmi byl velký klenutý pokoj s malými zamřížovanými okny. V tom pokoji, zvaném shromaždiště, spatřil Něchljudov ve výklenku velký obraz Ukřižovaného. Toho se nenadál. K čemu to? Mimoděk si v duchu spojil obraz Kristův s lidmi osvobozenými, nikoli s vězněnými.*“⁶⁵

Podobný paradox zachycuje autor i v popisu cely, kde pobývala Maslovová: „*Cela, na které seděla Maslovová, byla protáhlá místnost, devět ruských loktů dlouhá a sedm široká, o dvou oknech, s vyčnívajícími oprýskanými kamny a s pryčnými z rozeschlých prken, jež zabíraly dvě třetiny plochy. Uprostřed proti dveřím visela tmavá ikona, k té byla přilepena vosková svíčka a pod ní visela zaprášená kytička slaměnek. Vlevo za dveřmi byl kus zčernalé podlahy, kde stál páchnoucí kbelík.*“⁶⁶

Dalším předmětem Tolstého kritiky pravoslavné církve v románu je její provázanost s vládnoucí mocí. Tato provázanost se projevuje jak ve věznici, kdy je na trestance nazíráno jako na odpad společnosti a zkažené hříšníky, kteří mají před smrtí jedinou možnost, a to zpytovat své svědomí a dát se na pravou cestu víry, kterou garantuje pravoslavná církev. Tolstoj kritizuje i duchovenstvo, kteří mají ke svému povolání - službě Boží - stejný vztah jako řadoví byrokraté znudění svým úřadem, ale vše snášející, neboť se jim dostává výplaty a dalších privilegií.

Propracovanou podporu církve a státní moci a záměrnou manipulaci s lidmi nám dokládá

⁶⁴ Tolstoj, L.N.: Vzkříšení, Praha 1961, s. 194

⁶⁵ Tamtéž, s. 153

⁶⁶ Tamtéž, s. 117

zajímavá okamžik, který se odehrává při soudním líčení. Je zde přítomen pravoslavný duchovní, který vyzývá obžalované k přísaze mluvit pravdu položením pravice na Bibli. Cituji z románu: „Začal výslech svědků: jméno, náboženské vyznání atd. Strany byly dotázány, jak chtějí, aby svědci vypovídali, zda pod přísahou nebo bez ní, načež se zase objevil starý kněz, sotva nohy vlekoucí, zase si narovnal kříž na hedvábném životě a zase s takovým klidem a přesvědčením, že koná docela užitečnou a důležitou práci, vzal do přísahy svědky i znalce.“⁶⁷

Autor románu tedy kritizuje pravoslavnou církev nejen jako rouhačskou co se týče její liturgie, daleko víc ho šíří pocit beznaděje vyvolaný těsnou spoluprací s vládní mocí, a to ze zcela zjištěných důvodů. Tato pokrytecká morálka vede k tomu, že nejenom že zvyklosti církve zcela odporují Kristovu učení o nezištné lásce, spravedlnosti a dobrotě, ale už se nad nimi ani nikdo nepozastavuje, neboť se staly zcela běžnou součástí společenských mechanismů.

⁶⁷ Tamtéž, s. 75

Závěr

Román Vzkříšení můžeme charakterizovat jako odraz celoživotního filozofického odkazu L.N. Tolstého. Je manifestem jeho „nového náboženství“, které se vyznačuje čistotou a jednoduchostí Kristova učení o nezištné lásce, spravedlnosti a pokoře. Vzkříšení můžeme také chápat jako syntézu Tolstého filozofického nazírání jeho pozdního věku, které se velice kriticky ozývá proti tehdejší napjaté sociální situaci, proti carskému samoděržaví a monopolnímu postavení pravoslavné církve, která příslužuje vládní moci. Místy dostává román až charakter buřičského prohlášení či nábožensko-filozofického traktátu, kdy se autor vzdaluje od dějové linie a dává prostor svým úvahám. Důležitým opodstatněním jeho kritiky je skutečnost, že se pravoslavná církev odvrátila od základních pravd a vytvořila systém církevních dogmat, na základě kterých manipuluje s věřícím lidem a zabezpečuje si výsadní postavení s posvěcením carského absolutismu.

Postavení církve ve společnosti na konci 19. stol. mělo zásadní význam na formování sociálních mechanismů, neboť církev podle Tolstého ztratila své poslání a stala se pouhou loutkou mocenské mašinérie, které ochotně přísluhovala. Zároveň Tolstoj podotýká, že se tak děje proto, že došlo k přeformulování základních křesťanských principů nebo k jejich nepravdivému výkladu, a proto dochází k mnoha rozporuplným situacím, kdy lidé neví, proč jednají určitým způsobem, ale věří, že jednají správně, neboť tak zní učení církve. Díky tomu pak dochází k mnoha špatnostem, za něž nikdo nenese odpovědnost.

Konkrétní úkony pravoslavné liturgie popisuje autor především na pozadí děje vesnické vigilie a bohoslužby ve vazební věznici. Jedná se zejména o udělování svaté Eucharistie, pronášení žalmů a modliteb za carskou rodinu a světce a vynáší do popředí paradoxy, které se zde projevují. Pozornost autor věnuje i přítomnosti ikona zobrazení Kristova ukřižování ve věznici, které jen dokládají pokrytectví tehdejší mocenské vrstvy.

V souvislosti s tím Tolstoj podrobuje kritice soudní a vězeňský systém, ve kterém dochází k porušování lidské důstojnosti a základních práv člověka, justiční omyly, které nechávají odpovědné osoby chladnými, a celkově se distancuje od předpokladu, že člověka lze napravit trestem, neboť nelze jednu osobu povyšovat nad druhou a rozhodovat o jejím dalším životě.

Přínos Tolstého myšlenek a duchovních hodnot byl v Rusku oceněn až mnoho let po jeho smrti, dodnes je jeho tvorba a přínos předmětem mnoha debat, neboť zůstává spisovatelem a filozofem, jehož pravoslavná církev exkomunikovala, a to právě na základě románu Vzkříšení, které bylo posledním dílem prostřednictvím kterého se L.N. Tolstoj obracel k lidu s nadějí, že v budoucnu lidé pochopí, že Bůh není ukryt v tajemných nádobách a obrazech, ale v lidech samotných. Teprve tehdy dle jeho slov zavládne Království Boží na zemi.

Резюме

Роман Воскресение Л.Н. Толстого является одним из трех самых великолепных романов писателя. Хотя Война и мир и Анна Каренина одни из величайших произведений во всем мире, роман Воскресение можно назвать роковым произведением. Есть несколько причин: во-первых Воскресение является открытым свидетельством царского самодержавия второй половины 19-го века, во-вторых мастерски постигает философию жизни автора, в-третьих стало причиной его отлучения от Церкви, а также является последним романом до смерти автора.

Роман Воскресение можно характеризовать как отражение философского завета Л.Н. Толстого. Это манифест его „новой религии“, которая характеризуется чистотой и простотой Христова учения о бескорыстной любви, справедливости и смирению. Тема диссертации - Образ православия в романе Воскресения Л. Н. Толстого . Именно этот роман является основным источником работы. На основании отрывков из романа автор диссертации пытается захватить типичные характеристики православной богослужбной литургии и осмыслить как Л.Н. Толстой рассматривал позицию Церкви.

Каким образом автор романа описывает православную литургию ? Какова роль православия в тогдашнем обществе? Как Толстой описывает роль православия на фоне жизни Нехлюдова и Катюши? Можно в романе найти конкретные православные догмы, на основе которых Церков манипулировала с верующими? Ответы на эти и другие вопросы являются объектом этой работы.

Вклад Толстого идеи и духовных ценностей был в России признан через много лет после его смерти. До сих пор его завет является предметом многочисленных дискуссий. Официальная православная церковь Толстого не аннулировала Указ о его отлучение от Церкви – значит он дальше остается писателем-еретиком.

Воскресение последняя работа через которую Толстой обращается к народу с надеждой, что в будущем люди поймут, что Бога можно увидеть в таинственных посудниках и золотых картинах, в только в себе самих. Только тогда наступит Царство Божие на земле.

Použitá literatura (řazeno abecedně)

*Bible.Písmo svaté Starého a Nového zákona.*Praha,1985

HORÁK, M. *Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N. Tolstého.* Masarykova univerzita.Brno,2010

*Knih o velkých ruských spisovatelích.*Svět sovětů:Praha,1954

МАЛЕШКО,Е.Д. *Христианская этика Л.Н.Толстого.*Nauka: Moskva, 2006.
ISBN 5-02-034042-1

METROPOLITA DOROTEJ. *Naše pravoslavi.*Praha,1978

METROPOLITA HIEROTHEOS (Vlachos). *Pravoslavná spiritualita (stručné uvedení),*
1.vyd.Prešov, 2006, ISBN 80-8068-465-0

MIRKOVIČ,L. *Pravoslavná liturgika I.* 2.vyd.Prešov, 1994.ISBN 80-7097-280-7

MIRKOVIČ,L. *Pravoslavná liturgika II.*2.vyd. Prešov,1994.ISBN 80-7097-281-5

НИКОЛЬСКИЙ,Н.М. *История русской церкви,* Cit.podle: Horák,M.: *Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N.Tolstého,* Masarykova univerzita.Brno, 2010

ПРÁДКА,М. *К праменům pedagogických мысленек Лва Толстého,*Sborník prací, Filozofická fakulta.Brno,1969

РУССКОЕ ПРАВОСЛАВИЕ:*Вехи истории.*Politizdat: Moskva.1989.ISBN 5-250-00246-3

SLÁDEK,K.*Mystická spiritualita východoslovanských křesťanů.*Červený Kostelec,
2010.ISBN 978-80-87378-23-6

ШМЕЛЕВ,В.Д. *Правдивость-отличительная черта религиозного поиска*
*Л.Н.Толстого.*Uralská státní lesní a technická akademie, Věstník č.1, 2011

TESAŘOVÁ,M. *Estetika L.N.Tolstého,*Masarykova univerzita.Brno,2010

TOLSTOJ, L.N. Sebrané spisy, Cit. podle Horák,M.: *Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N. Tolstého,* Masarykova univerzita.Brno,2010

TOLSTOJ, L.N. Myšlenky, Cit. podle Horák,M.: *Kritika pravoslavné církve ve Vzkříšení L.N. Tolstého,* Masarykova univerzita.Brno,2010

TOLSTOJ, L.N. *Vzkříšení.*16. vyd. Praha,1961

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Воскресение.*Москва,1983

Internetové zdroje (řazeno abecedně)

БИРЮКОВ, П.И. *Биография Л.Н.Толстого*. [online] Dostupné z: http://liv.piramidin.com/belas/Tolstoi_Lew/bio2-1.htm

Duchoborci a Synové svobody 2005 [online] Dostupné z: <http://www.eden-x.cz/topics.inc.php?topic=47&pg=4&menu=5>

Философские идеи в русской литературе: Достоевский и Толстой [online] Dostupné z: <http://www.examen.ru/add/School-Subjects/Social-Sciences/Philosophy/9603/9630/9644>

Liturgie sv. Jana Zlatoústého [online] Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Liturgie_svat%C3%A9ho_Jana_Zlato%C3%BAst%C3%A9ho

MAJEROVÁ, N. *Sdružení adventistických vysokoškoláků. Tolstoj versus Bible – jak to vlastně bylo?* [online] Dostupné z: <http://amicus.casd.cz/node/38>

MAKOVICKÝ, D. *Zlatý fond. Jasnopoljanské zápisky I* [online] Dostupné z: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1822/Makovicky_Jasnopoljanske-zapisky-I/4

МИНЧЕНКО, Т.П. *Понятие религиозной свободы и некоторые проблемы ее осуществления (на примере Камчатского региона)*, Вестник ч. 287, Томская стáтнi универзита. Tomsk, 2005 [online] Dostupné z: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-religioznoj-svobody-i-nekotorye-problemy-ee-osuschestvleniya-na-primere-kamchatskogo-regiona>

Педагогические взгляды и деятельность Л.Н.Толстого [online] Dostupné z: <http://lib.nspu.ru/umk/9471ecdc1776b74d/t6/ch4.html>

Русские писатели. Библиографический словарь Т2, Cit. podle: Публикации TopReferat: Толстой Лев Николаевич [online] Dostupné z: <http://topreferat.znate.ru/docs/index-62369.html>

Řeckokatolická církev v Otrokovicích [online] Dostupné z: <http://reckokatolici-otrokovice.webnode.cz/bohosluzby/o-liturgii/>

Собрание сочинений 1978-1985Т XX: *Письмо С.И.Толстой*, Cit. podle: wikipediw.org: Лев Николаевич Толстой [online] Dostupné z: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

ŠPAČEK, M. *Svatost pokání. Podklady k přednášce kajicnost v teologii východní církve* [online] Dostupné z: <http://www.pastorace.cz/Knihovna/2-Podklady-k-prednasce-Kajicnost-v-teologii-vychodni-cirkve-Michal-Spacek.html>

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Ответ Синоду*. Cit. podle: wikipediw.org: Лев Николаевич Толстой [online] Dostupné z:

http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%BE%D0%BB%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%B9_%D0%9B%D0%B5%D0%B2_%D0%9D%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87

Толстой Лев Николаевич-граф, русский писатель: *Жизнь и творчество Л.Н.Толстого* [online] Dostupné z: <http://www.levtolstoy.org.ru/>

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Азбука.Новая азбука.Русские книги для чтения 1871-1872, ПСС.Т.21,22*, Cit.podle: Викторова Ирина [online] Dostupné z: <http://petrovitskaya.lifeware.ru/node/169>

ТОЛСТОЙ, Л.Н. *Путь Жизни* [online] Dostupné z: http://az.lib.ru/t/tolstoj_lev_nikolaewich/text_0540.shtml

TOLSTOJ, L.N. Království Boží je v nás. Cit. podle: Grznár, I.: *Myšlienky „neprotivenia sa zlu nasilím jako základ učenia L.N. Tolstého o občianskej neposlušnosti* [online] Dostupné z: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Chovanec3/pdf_doc/vedy/8.pdf

TOLSTOJ, L.N.: *Zpověď*, Cit. podle: Ряйленен, Р.: *Толстой о вере и религии*. 2008 [online] Dostupné z: <http://www.essays.riaikkenen.com/r55.php>

TROSTEROVÁ, Z. *Starověrectví jako historický fenomén*. Opera Slavica, Masarykova univerzita. Brno, 1996 [online] Dostupné z: http://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/116518/2_OperaSlavica_6-1996-3_3.pdf

Указ „Об укреплении начал веротерпимости“ cit. podle: Минченко, Т.П.: *Понятие религиозной свободы и некоторые проблемы ее осуществления (на примере Камчатского региона)*, Вестник ч. 287, Томская стáтнi универзита. Tomsk, 2005 [online] Dostupné z: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-religioznoy-svobody-i-nekotorye-problemy-ee-osuschestvleniya-na-primere-kamchatskogo-regiona>

Audiovizuální zdroje (abecedně řazeno)

Лев Толстой [online] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=aiYc7i-yoFI>

Трагедия Льва Толстого (документальный фильм) [online] Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=V9C0rxI2E7I>

Воскресение смотреть онлайн [online] Dostupné z: <http://www.ivi.ru/watch/voskresenie>

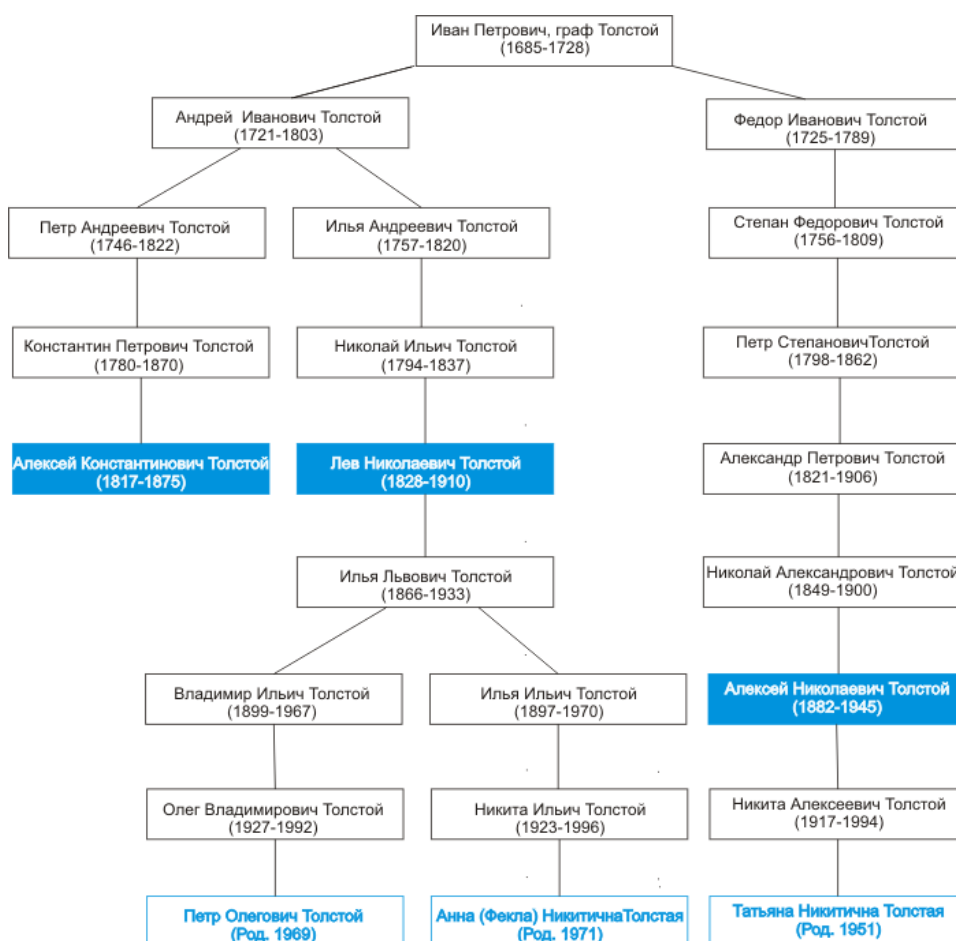
DOKUMENTÁRNÍ PŘÍLOHY

Obr.č.1: Rodový erb Tolstých

Zdroj:russianfamily.ru

Obr.č.2: Rodokmen rodu Tolstých (1685 -1971)

Zdroj:www.wiki.tgl.net.ru

Obr.č.3: Otec L.N. Tolstého – Nikolaj Iljič

Zdroj: www.leotolstoy.blogspot.com

Obr.č.4 – L. N. Tolstoj, r. 1849

Zdroj: <http://rodb-v.ru>

Obr.č.5: Bratři Tolští, zleva: Sergej, Nikolaj, Dmitrij a Lev

Zdroj: <http://900igr.net/fotografii/literatura>

Obr.č.6: Rodný dům L.N. Tolstého

Zdroj: <http://ppt4web.ru/literatura/Intolstojj2.html>

Obr.č.7: Jasnaja Poljana

Zdroj: www.ancira.ucoz.ru

Obr.č.8: Literární spolek “Sovremenik“, Petrohrad

Zdroj: www.wikipedia.org

Obr.č.9: Pasáž z valčíku L.N. Tolstého

Zdroj: www.wikipwdia.org

Obr.č.10: L.N. Tolstoj s manželkou a dětmi

Zdroj: <http://900igr.net/fotografii/literatura>

Obr.č.11: Manželka L.N.Tolstého Sofija Andrejevna

Zdroj: www.bordenau.de

Obr.č.12: L.N.:Tolstoj ve své pracovně

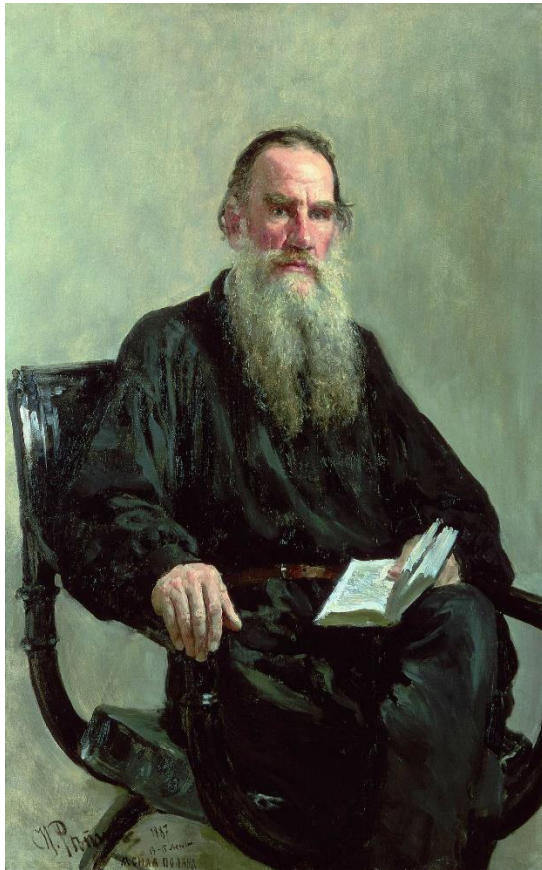
Zdroj: www.lang-lit.ru

Obr.č.13: L.N. Tolstoj s A. P. Čechovem
L

Zdroj: www.people.su

Obr.č.14: Póza I.Repinu, r.1887

Zdroj: www.artgallerru.ru

Obr.č.15: L.N. Tolstoj v Samarské gubernii, r. 1862

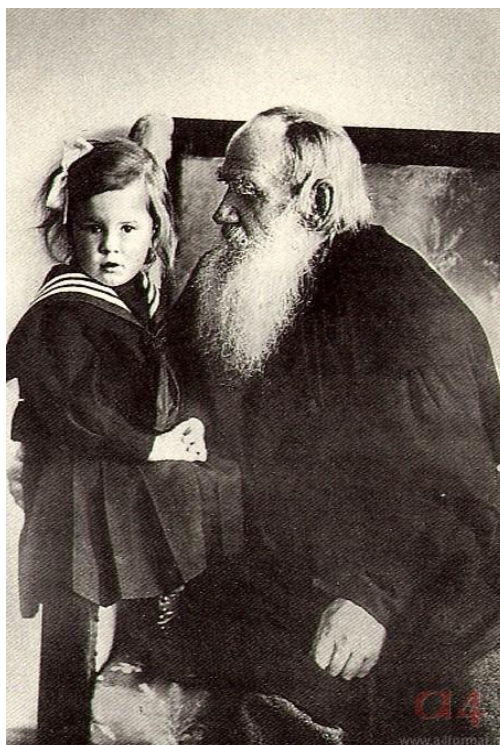
Zdroj: www.staraysamara.ru

Obr. č.16. L.N. Tolstoj s vnoučaty

Zdroj: <http://900igr.net/fotografii/literatura/Lev-Tolstoj-biografija/019-Lev-Tolstoj-biografija.html>

Obr. č.17: L.N. Tolstoj s vnučkou Táňou

Zdroj: <http://900igr.net/fotografii/literatura/Lev-Tolstoj-biografija/018-L.N.Tolstoj-s-vnuchkoj-Tanej.html>

Obr.č.20: Pohřeb L.N. Tolstého v Jasné Poljaně

Zdroj: www.lang-lit.ru

Obr.č.21: Mohyla s ostatky L.N. Tolstého

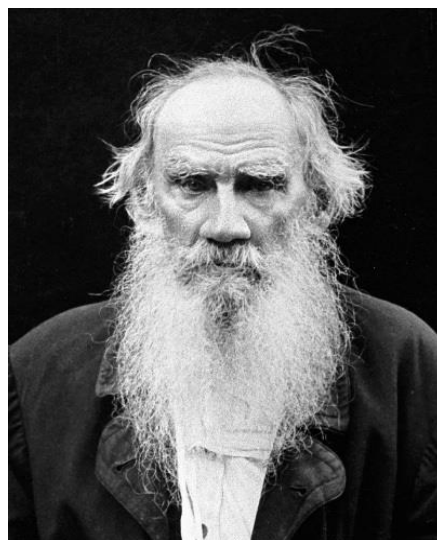
Zdroj: www.ru-tolstoy.livejournal.com

Obr.č.22: Pomník L.N. Tolstému v Tule

Zdroj: www.foto.rg.ru

Obr.č.23: L.N. Tolstoj v posledních letech svého života

Zdroj: www.art.mirtesen.ru

Obr.č 24: Diskos s hvězdící nahoře

Zdroj: www.wikimedia.org

Obr.č.25: Ripida při ovívání chleba a vína

Zdroj: www.sakkos.ru

Obr. č.26: Kadidelnice

Zdroj: www.wikipedia.org

Obr.č.27: Orár

Zdroj: www.pravoslavnboutik.com

Obr. č.28: Omofor s kříží kolem krku popa

Zdroj: www.wikipedia.org

Obr.č.29: Roucha pravoslavného duchovního

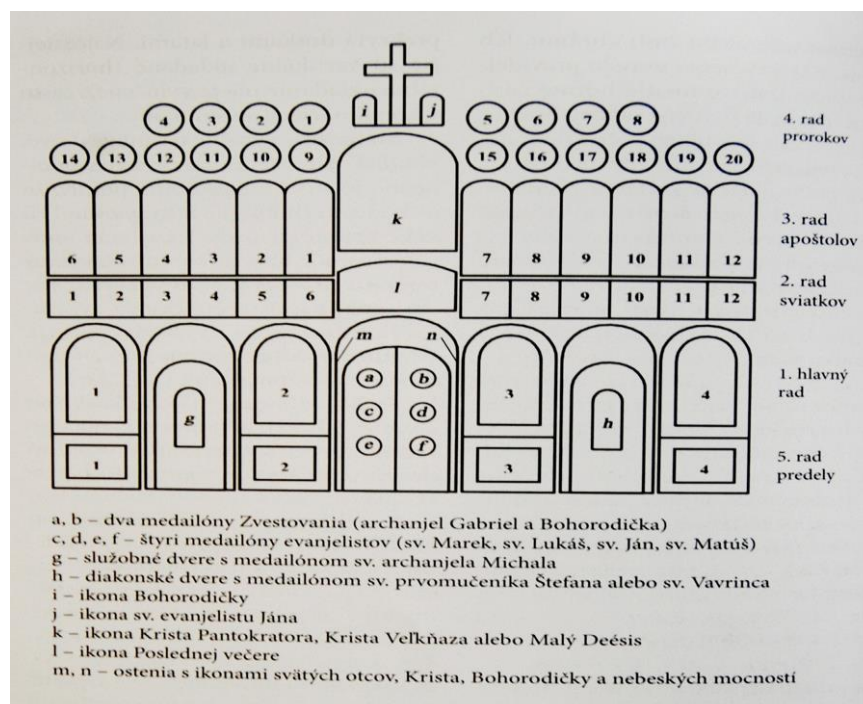
Zdroj: <http://www.manastir-lepavina.htnet.hr>

Obr.č.30: Ikonostas

Zdroj: www.flickr.com

Obr.č.31: Plán ikonostasu s vysvětlivkami

Zdroj: <http://drevenechramy.monarubens.com>